

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

Xüsusi buraxılış 2021/ №3

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ

NİZAMI 880
GƏNCƏVİ

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ
THE INTELLECTUAL PROPERTY

Elmi-praktik jurnal / Научно-практический журнал / Scientific & practical journal

REDAKSİYA HEYƏTİ

Azərbaycan Respublikası
Əqli Mülkiyyət Agentliyi İdarə
Heyətinin sədri
KAMRAN İMANOV

ГРИГОРИЙ ИВЛИЕВ

Руководитель Федеральной службы по интеллектуальной собственности РФ

ИВАН БЛИЗНЕЦ

Академический директор Научно-образовательного центра ИС и цифровой экономики

ИЛЬЯ ГРИБКОВ

Руководитель Секции стран Кавказа, ЦА и Восточной Европы ВОИС

ŞƏNAN TAPDIQOV

Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi İdarə Heyəti sədrinin müavini

XUDAYAT HƏSƏNLİ

Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzinin direktoru

NƏCƏF QULİYEV

Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzinin direktoru

FUAD KƏRİMOV

Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi sədrinin müşaviri

GÜLNARƏ RÜSTƏMOVA

Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi sədrinin müşaviri

ƏDALƏT İSMAYILOV

Baş redaktor

REDAKSİYADAN

Jurnalımızın xüsusi buraxılışı Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2021-ci ili "Nizami Gəncəvi İli" elan etməsi çərçivəsində Əqli Mülkiyyət Agentliyi, İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə "Nizami Gəncəvi yaradıcılığı Azərbaycanın əqli mülkiyyətidir və Türk dünyasının mədəni sərvətidir" mövzusunda keçirilən vebinar əsasında hazırlanmışdır. Jurnalda məqalələrin ardıcılığı məruzəçilərin çıxışlarına müvafiqdir.

Nizami Gəncəvinin yazdığı əsərlər bütün dünyada məşhurdur. Təsəvvür edin, 850 il bundan öncə bu qədər böyük əsərlər yaratmaq! Bu əsərlər təkcə şeirdən ibarət deyildir, onların hər birində böyük elm var, böyük fəlsəfə var, dahi fikirlər var. Buna görə onun əsərləri də yaşayır, özü də yaşayır".

Ulu öndər Heydər Əliyev

Zəngin ədəbiyyatımız dünyada tanınır və biz haqlı olaraq öz dahi şairlərimizlə fəxr edə bilərik. 2021-ci il mənim Sərəncamımla "Nizami ili" elan olunub. 2021-ci ildə biz Nizaminin 880 illik yubileyini qeyd edəcəyik, yubiley həm Azərbaycanda, həm dünyada geniş qeyd olunmalıdır. Dahi Azərbaycan şairi Nizaminin əsərləri dünyaya daha geniş təqdim edilməlidir".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev

Nizami Gəncəvi Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin ən görkəmli şəxsiyyətlərindən biridir. Nizami yaradıcılığı bütün dünyada sevilir. Bu gün şairin əlyazmalarını dünyanın bir çox kitabxanalarında və arxivlərində saxlanılır. Nizami yaradıcılığı yüksək sənətkarlıq, ədalət, xeyirxahlıq düşüncələri ilə seçilir. Hələ orta əsrlərdə — Renessans dövründə bir çox Avropa ədibləri Nizaminin əsərlərinə müraciət edib".

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyeva

KAMRAN İMANOV

Azərbaycan
Respublikası Əqli
Mülkiyyət Agentliyi
İdarə Heyətinin
sədri

NİZAMİ YARADICILIĞI AZƏRBAYCANIN ƏQLİ MÜLKİYYƏTİ OLMAQLA YANAŞI, həm də bəşəriyyətin mədəni sərvətidir

“Nizami Gəncəvi İli”nin elan edilməsi dövlətimizin və dövlətçilik tariximizin şanlı səhifəsi olan Vətən müharibəsindəki parlaq Zəfərimizin davamı kimi hər bir azərbaycanlı üçün çox önəmli hadisəyə çevrilmişdir. Eyni zamanda klassik ədəbi irsimizin görkəmli şəxsiyyətlərinin həyat və yaradıcılığına ölkəmizdə göstərilən diqqətin və ardıcıl siyasətin növbəti nümunəsidir.

44 günlük Vətən müharibəsində Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Şanlı Azərbaycan Ordusu işğal altında olan torpaqlarımızı azad, ərazi bütövlüyümüzü bərpa etmişdir. Xilaskarlıq missiyasını şərəflə yerinə yetirən və tarixi ədaləti bərpa edən Ordumuz Ermənistanın işğalçı silahlı qüvvələrini darmadağın edərək, Azərbaycan dövlətinin və xalqının nəyə qadir olduğunu, qəhrəman əsgər və zabitlərimizin misilsiz şücaətini, gücünü və dönməz iradəsini bütün dünyaya nümayiş etdirdi və yeni tariximizin ən parlaq zəfər salnaməsini yazmaqla xalqımıza sonsuz qürur və sevinc anları bəxş etdi, qalib millət duyğularını yaşatdı!

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərlik qətiyyəti və diplomatiya istedadı sayəsində qazanılmış bu möhtəşəm tarixi qələbəyə görə hər birimiz ona hədsiz minnətdarlığımızı bildiririk.

2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi İli” elan edilməsi dövlətimiz tərəfindən tarixi şəxsiyyətlərimizə, klassik mədəniyyətimizə verilən yüksək dəyərin bariz nümunəsi kimi hər birimizin ürəyindən xəbər verir. Çünki Sərəncamda göstəriləndiyi kimi, “Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni səhifə açmış nadir şəxsiyyətlərdəndir”.

Nizami yaradıcılığı poeziyanın parlaq səhifələri olaraq, zəngin dünyagörüşü və biliklər zirvəsidir. Dahi şairin sönməz yadigarına uyğun olaraq, onu yalnız söz ustası kimi tanımaq ədalətsizlik olardı. Dünya ədəbiyyatının 5 ən görkəmli dahi şairləri sırasına daxil edilən böyük Azərbaycan şairi Nizami gözəl elmşünas və alim idi, dünyanın o zamankı təbii elmlər, riyaziyyat və humanitaristika nailiyyətlərini bədi, şer dilində dərk etmiş və açıqlamış şəxsiyyət idi.

Nizaminin bilikləri zamanına uyğun olan ən yüksək təbiətşünaslıq və həndəsə, kosmologiya və musiqişünaslıq, psixologiya və etnoqrafiya, dərin ilahiyyətçi nümunələri idi.

Baxın, Nizami “Sirlər xəzinəsi”nin “Peyğəmbərin meracı” fəslində meracı (ucalmanı) nə cür bilik və ustalıqla İncildəki Yusifin quyuya enməsi ilə müqə-

Bu səma marşrutunda əvvəlcə söhbət sahibsiz, tərk edilmiş qaçağan kəhər haqqında gedir. Bu, Peqas bürcüdür, sonra Zodiak bütövlükdə təsvir olunur, özü də onda yalnız bir bürc iştirak etmir – Qoç bürcü (21 mart–20 aprel). Bunun səbəbi ondadır ki, Nizaminin işlətdiyi metaforaya uyğun olaraq, Qoç bürcü, ilk növbədə Həzrəti Məhəmməd peyğəmbərin özüdür.

yisə edir. Bu, eniş – ucalmaq əlamətdar hadisədir, ona görə ki, qəhrəmanın yolu ilə ulduzları müşahidə etmək, eyni zamanda dahi şairin zəngin təbii – elmi və dini bilikləri haqqında öyrənmək imkanını əldə edirik.

Bu səma marşrutunda əvvəlcə söhbət sahibsiz, tərk edilmiş qaçağan kəhər haqqında gedir. Bu, Peqas bürcüdür, sonra Zodiak bütövlükdə təsvir olunur, özü də onda yalnız bir bürc iştirak etmir – Qoç bürcü (21 mart–20 aprel). Bunun səbəbi ondadır ki, Nizaminin işlətdiyi metaforaya uyğun olaraq, Qoç bürcü, ilk növbədə Həzrəti Məhəmməd peyğəmbərin özüdür. Həmçinin qiyamət günündə Apokalipsisdə göstərilirdiyi kimi bu ulduz birləşməsi Xristos, müqəddəs peyğəmbər İsa kimi çıxış edir. Bu ulduz birləşməsinin belə yüksək rolu onunla bağlıdır ki, onda yaz bərabərliyi

nöqtəsi yerləşir. “Qoç”un yarındakı isə “Buğa”dır. Yunan əlifbasının ilk “a” (Alfa) hərfi bir sıra müşahidələrə əsasən, yüklənmiş Buğanı xatırladır, son hərfi “Ω” (Omeqa) isə Qoç bürcünü (Baxın: “Alfa” və “Omeqa” söz birləşməsi, kəlamı burada nə cür ustalıqla işlənir).

Nizaminin poemasında Peyğəmbərin meracı (ucalması) qaydası söylədiyimiz kimidir və quyunun yerini göstərən isə “Dolça” bürcüdür (21 yanvar-19 fevral).

Deyə bilmərəm, ancaq ola bilər ki, Dolçanın bir bürc kimi forması quyu durnasının formasının tikintisini xatırladır. Məşhur rəvayətlərə görə, bu quyu durnası “Qoçu” qurban qismində Kit və Eridan çayını xarakterizə edən Su bürcələrinə endirib aparmalı idi. Nə üçün hadisə məhz burada baş verir? Məsələ burasındadır ki, “Balıqlar” bürcündən (20 fevral-20 mart) “Qoç” (21 mart-20 aprel) bürcünə keçid zamanı günün uzunluğu artmağa başlayır, nəhayət, bərabərləşir və martın üçüncü dekadasında gün gecədən uzun olur. Rəvayətə görə, bu, qurban verilmiş “Qoçun” hesabına baş verir, həmin bürc isə 40 gündən sonra (40 rəqəminə fikir verin) yenidən çıxmaq üçün nəzərdən itir. Yeri gəlmişkən, rəvayətə görə, Bibliyadakı İon Peyğəmbəri 40 günlüyə udmuş Balina bürcü də burada onun yanındadır, belə nəticə hasil olur ki, Bibliyadakı Yusif və İon Peyğəmbər də qurban verilmiş Qoç bürcünün rəmzləridir.

Beləliklə, Məhəmmədin meracı və Xristosun çarmıxa çəkilməsi məhz yaz vaxtında baş verir. Nəhayət, Dolça bürcündə su qabının dar boğazı yerləşir.

Deməli, “Yeddi gözəl”, “yeddi portret-cizgi” və digər tərəfdən “yeddi hekayə” deməkdir. Bu növ söz oyunu, Nizami tərəfindən poemaya verilən ad da düşünülmüş addımdır, çünki poema “Yeddi günbəz” kimi də tanınır. Məsələ ondadır ki, islam kosmologiyasında Yer kürəsi 7 planetin – Ay, Merkuri, Venera, Günəş, Mars, Yupiter və Saturnun mərkəzində yerləşirdi, sadalanan “planetlər isə Tanrının hökmlərini həyata keçirənlər” kimi qəbul edilirdi.

Beləliklə, meracın yüksəlişi quyunun enişi ilə bu cür bağlanır.

Fikirləşək görək, bu gün biz Nizaminin göstərdiyi biliklərinə malik olmuşuqmu? Təsadüfi deyildir ki, məşhur rus filosofu Kedrovun nöqtəyi-nəzərin-

cə, Nizami insan tarixinin çox az şəxsiyyətlərindən biridir ki, dünyanın bütün yazılarından – nəşrlərindən xəbəri olmuş və onları özününkü edərək, yeni fikirlərə yol açmışdır.

Nizaminin dahi bilikləri ilə bağlı bir misal da xatırlamağa dəyər. Söhbət “Yeddi gözəl” poemasından gedir. “Xaft paypar”, fars dilindən tərcümə olunan bu əsər “Yeddi portret” və ya “Yeddi hekayə” mənasını da daşıyır. Poemanın adındakı çoxmənalılıq öz-özlüyündə metaforik xüsusiyyətinin nümayişidir. Deməli, “Yeddi gözəl”, “yeddi portret-cizgi” və digər tərəfdən “yeddi hekayə” deməkdir. Bu növ söz oyunu, Nizami tərəfindən poemaya verilən ad da düşünülmüş addımdır, çünki poema “Yeddi günbəz” kimi də tanınır. Məsələ ondadır ki, islam kosmologiyasında Yer kürəsi 7 planetin – Ay, Merkuri, Venera, Günəş, Mars, Yupiter və Saturnun mərkəzində yerləşirdi, sadalanan “planetlər isə Tanrının hökmlərini həyata keçirənlər” kimi qəbul edilirdi.

Bunların hərəkəti istər canlılara, istərsə də Yer kürəsindəki hadisələrə təsirli idi.

Dahi şair inanırdı ki, bəşəriyyətin birliyi, dünyanın tamlığı say (cəbr), həndəsə və musiqi ilə bağlıdır: rəqəmlər isə kainatın qarşılıqlı əlaqəsindəki açarlardır, rəqəmlər vasitəsilə çoxluq birliyə, ziddiyyətlər isə harmoniyaya çevrilir. Nizami islam fikrini-tolerantlıq, ədalətlik, açıq və insanlara məhəbbətlə yanaşmanı gözəl və aydın şəkildə təsvir etdirirdi. Odur ki, Nizami “yeddi” rəqəmini, yəni şərqdə xüsusi qüvvəyə malik olan ədədi istifadə edərək, bu rəqəmin mükəmməlliyini dünya mükəm-

məlliyinə yönəldirdi. Elə bu səbəbdən araşdırmaçıların böyük qismi poemanı astrologiyanın şeirli traktatı qismində təsvir edir.

Poemanın qəhrəmanı Bəhram hakimiyyətə gəldiyi andan seçdiyi hər bir gözəllə evlənərək, yeddi möhtəşəm palas tikmək qərarına gəlir və memarın məsləhətinə görə, hər birini müvafiq rəngə boyatdırır. Bəli, “yeddi gözəl”, yeddi palas, yeddi rəngdə olaraq, qeyd etdiyimiz yeddi planetdən hər biri tərəfindən idarə olunur və həftənin yeddi günündən birini şah buna həsr edir.

Beləliklə, “Yeddi gözəl” də böyük məna daşıyır: bir tərəfdən qədim islam – kosmoloji ənənəyə əsaslanır, digər tərəfdən “yeddi hekayə”, “yeddi portret-cizgi” mənasında işlənir və bununla islam dinində müqəddəs qəbul olunan ilk mükəmməl rəqəmdən—yeddi rəqəmindən bəhs edir.

Budur, dahi şairimizin mövcud biliklərindən tamamilə yeni biliklərin yaradılması, budur onun unikal müəlliflik hüququ.

Bu növ misallar Nizami yaradıcılığında sonsuza qədərdir. Çünki şairin yaradıcılığı yalnız gözəl şer misraları və mətnləri deyil, məşhur alim-orientalist Bertelsin dediyi kimi, dərin bilik və çoxmənalılıq nümayişidir.

Bir fikrimin də yığıncaqda açıqlanmasını özümə şərəf bilirəm.

Qədim Misir mifologiyası ilə tanış olanlar, xüsusən eramızdan 3 min il əvvəl yaranan “Ölülər kitabı”nda yuxarıda qeyd etdiyimiz Qoç bürcü (21 mart – 20 aprel) misirlilərin ən sevimli tanrısı, ölümündən sonra dirilən Asar/Azer-i (yunanca

Osiris) təsvir edir: “Oyanıb durur Asar və yaşıllaşır tarlalar”. Yəni Asar təbiətin oyanışının simvolu idi. Həmçinin Asar gecəni, qaranlığı fəth edən, oyanan Günəşin də rəmzi idi. Yəni Asar “yeraltı dünyanın tanrısı” və nəhayət, “Günəş tanrısı” idi.

Misirlilərin inanclarına görə, öləndən sonra dirilib həyata Asar kimi qayıtmaq üçün Asarın yolunu keçmək lazım idi və bu isə “Ölülər kitabı”ndakı tapmaca şəklində göstərilən təlimatların yerinə yetirilməsi ilə bağlı idi. Həmin yol Misir mifologiyasında dönmə-dönmə təkrarlanan, Qafqaz dağlarının ən şərq nöqtəsi Bakhau (Bakı-ya) aparılmalı idi. Çünki Bakı “odlar diyarı”, “dirçələnin günəşin dağı”, “doğan günəş şəhəri”, bir sözlə, “Gate on the Lord of the East” – “Gecədən sonra oyanan Şərqlin hökmdarının qapısı” kimi tanınırdı. Bu səbəbdən yaşadığımız torpağı qədim misirlilər “Aker” (“Ağ yer”), “Günəşin işıqlandırdığı ilk yer” simasında qələmə verərək, Günəşin xidmətində olan əcdadlarımızı “bakanlar”, həmin torpaqlarda yaşayanları isə “Azər qəbiləsi” adlandırmışdılar.

Həqiqətən, qaranlıq dövrünün zirvəsi olan Oxatan (23 noyabr – 21 dekabr) yaşayıb, 3 gün ərzində illik böhran dövründən çıxaraq, yəni sutkanın gecə ilə müqayisədə ən qısa günlərini geridə qoyaraq, Günəş – Asar oyanmağa, təbiət isə dirçəlməyə başlayır. Misir mifologiyasında bu dövr “Sekhmet” tanrıçası, odun, alovun qoruyucusu dövrüdür.

Nəhayət, Asar dövründə (Qoç bürcü: 21 mart – 30 aprel) tam oyanaraq, sutkanın işıqlı vaxtı qaranlıq vaxtını üstələməyə başlayır.

Qeyd edək ki, qədim misirlilərin inanclarına görə, Asar tanrının müqəddəs heyvanı – Buğa, Sekhmet tanrıçasının isə “Şir dişi”dir.

Dediklərimi nəzərə almaqla, qeyd etməliyəm ki, Qız qalasının qədim mənbələrdəki adı “Xunsar” (Xun-Asar), yəni Gün Asar, Gün Azer-dir. Onun bu torpaqda inşa edilməsinin böyük mənası var idi. Qafqazın ən doğu nöqtəsində yerləşən bu məbəd Günəşin oyanmasına xidmət etməli idi. Məsələ ondadır ki, Qafqaz bərzəxi ekvator müstəvisi ilə 23,5° dərəcəlik bucaq yaradır. Bu bucaq da planetimizin oxu ilə səma qütbü xəttinin arasındakı bucağa bərabərdir. Buna görə də ilin ən qısa və ən uzun günündə Günəş Xəzər üzərində çıxaraq Azov dənizində batır. Qədim Misir mifologiyasında Qafqaz torpaqları şir kimi təsvir edilən iki Allahın diyarı sayılırdı. Həmin şirlərdən biri səhər Tanrısı “Bakhau”da, digəri qürub Tanrısı Tamanda (Ta-Manu) qərar tutmuşdu. Digər tərəfdən İcərişəhərin Qoşa qala qapısında əksini tapmış heraldikada “iki kiçik dairə (gün və ay, yəni gündüz-gecə) Buğa başını (Azer torpağını, qalasını) qoruyan şirlər” böyük məna daşıyır. Belə ki, “ölən və dirilən tanrı Asarın simvolu olan Buğa gecə və gündüz yer atəşini, od-alovu təsvir edən və Günəş tanrısını, Asarı qoruyan şirlər vasitəsilə mühafizə olunur”.

Söylədiklərim XX əsrdə əldə olunmuş elmi biliklərdir. Məşhur misirşünas F.Petrinin Misirlə bağlı tədqiqatları – “Ölülər kitabının başlanğıcı” (1926-cı il), görkəmli alim R.Fessendenin “Qafqaz bərzəxinin batmış sivilizasiyası” (1923-1927-

ci illər) əsərləri XX əsrdə əldə olunmuş elmin son sözüdür. Sadalananların bir mənası var – Nizami biliklərinin dərya qədər sonsuz olmasıdır, 9 əsr öncəki açıqlamalarının müasir elmlə ayaqlaşması, onlarla birgə səslənməsidir. Budur, dahi elmşünas şairimizin dövlət varidatı elan edilən və qorunan əqli mülkiyyəti.

Dahi şairi doğma torpağından və millətindən ayırmağa çalışanlar da var. Bunların sırasında “Ermənistan səsi”nin jurnalisti Aris Kazinyan xüsusi yer tutur. Erməni müəllifinin dərc etdiyi “Poliqon Azərbaycan” (kitab I, “Millət”, Ключ-S nəşriyyatı, M., 2015), demək mümkünsə, əsərində bir yalan və uydurma digərlərinin üzərində qurulur.

“Müəllif” məqsədini qısa ön sözündə əks etmişdir, yəni kitabda (sitat) “Orta əsr fars şairi Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairinə çevrilməsi nümunəsində Azərbaycan millətinin ötən əsrdə modelləşməsi barədə danışılır” və bununla “Qarabağ problemi araşdırılır”. Qısaca desəm, həmin şəxsin tezislərinə əsasən, guya Nizaminin Azərbaycan şairi olmaması (saxtakarlıq yolu ilə elan edilməsi) Azərbaycan millətinin Sovet dövründə süni, direktiv şəkildə yaradılması və Qarabağın Azərbaycan torpağı olmaması bir-birinə bənzər zəncirvari proseslərdir.

Nizaminin azəri türkü olduğunu, şairin dili ilə – “Yeddi gözəl”in tərcüməsindən olan sözlərlə ifadə edirəm: “Bu Həbəşdə mənim türkçülüyümü dəyərləndirmirlər”... və digər bir tərcümədə Nizami “almaz türkçülüyü”ndən söhbət açır. Odur ki, tanınmış oriyentalist Ber-

telsin qənaəti belədir: “söhbət təkcə şairin ərazi mənsubiyyətindən yox, ilk növbədə Nizami yaradıcılığının ruhunun Azər-

Sadalananların bir mənası var - Nizami biliklərinin dərya qədər sonsuz olmasıdır, 9 əsr öncəki açıqlamalarının müasir elmlə ayaqlaşması, onlarla birgə səslənməsidir.

baycanla dərin bağlılığından gedir”. Fitnəçi Kazinyanın müharibədən əvvəl dedikləri ilə tanış oldunuz. Bəs 44 günlük müzəffər qələbəmizdən sonra nə yazır? Fitnəçi və saxtakar elə öz vəzifəsində qalır”. Onun “Teleqramda” 14 noyabr 2020-ci il tarixli – “Dünya müharibəsi qarşısında” adlı yazısına baxın.

“Regiondakı vəziyyət bir neçə qonşu dövlətlər arasında bölünmüş Erməni yaylağı ərazisini global müharibənin başlanması üçün zəruri şərtlər yaradıb və öncədəki məkanına çevirib”. *Fikir verin, bir cümlədə nə qədər yalan, təxribat və saxtakarlıq yerləşdirilib.* Fitnəkarın dediklərini davam etdirirəm:

“Bu miqyaslı müharibənin qarşısının alınmasında yeganə imkan Üçlüyün Bəyanatını etibarsız elan etməkdir”, yəni qüvvədən salmaqdır.

“Əgər Rusiya öz ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqda və qlobal qarşdurmanın risklərini minimallaşdırmaqda həqiqətən maraqlıdırsa, onda o [Rusiya] təcili qaydada bu çox təhlükəli sənədin aradan qaldırılmasına təşəbbüs irəli sürməlidir.

Əgər Rusiya Prezidentinin öz xalqının taleyi qarşısında, söhbət məhz xalqının və dövlətinin taleyindən gedir, məsuliyyət hissi varsa, onun borcu — öz imzasını geri almaqdır”. Bu bədnam yazan həşərat haqqında, əslində, qeyri-normativ ayrı leksika işlənilməlidir.

“Məsləhət” verdiyi Rusiyaya başçı bildirdiyi kimi, “Ermənistanın Qarabağla bağlı razılaşmadan imtina etməsi ölkə üçün intihar olar”.

Ölkə başçımız cənab Prezident İlham Əliyevin sözlərini xatırlatmaq istərdim:

“Əgər kapitulyasiya aktı Ermənistan tərəfindən imzalanmasaydı, özləri bilirlər nə ilə qurtaracaqdı bu müharibə”.

Cənab Prezidentin digər açıqlaması:

“Bundan sonra, əgər kimsə Azərbaycan xalqını təhqir etməyə çalışsa, elə dərsini alacaq ki, 44 günlük müharibə onun yanında yalan olacaq”.

Bir sözlə, “dəmir yumruğumuz” keşikdədir.

Qarabağ da, Nizami də bizimdir!

“Bundan sonra, əgər kimsə Azərbaycan xalqını təhqir etməyə çalışsa, elə dərsini alacaq ki, 44 günlük müharibə onun yanında yalan olacaq”.

Bir sözlə, “dəmir yumruğumuz” keşikdədir.

Qarabağ da, Nizami də bizimdir!

“ALMAZ TÜRKLÜYÜMÜ HƏBƏŞ ÖLKƏSİ..”

KAMRAN İMANOV

Azərbaycan
Respublikası Əqli
Mülkiyyət Agentliyi
İdarə Heyətinin
sədri

Bu yaxınlarda “Ermənistanın Səsi” -nin jurnalisti Aris Kazinyanın ““Poligon” Azərbaycan”, Kitab 1; “Millət” (*«Ключ-С» nəşriyyatı, M., 2015 z.*) adlı kitabı ilə tanış oldum. Susa bilmədim və susmazdım. Bəlli oldu ki, bu kitab başdan-başa oxucuları qəsdən aldatmağa və müəllifin dahi Azərbaycan şairi Nizamiyə və əzəli Azərbaycan torpağı Dağlıq Qarabağa münasibətdə məkrli niyyətlərini əsaslandırmağa yönəldilmiş saxta tarixi və xronoloji istinadlar və müraciətlər yığınınından ibarət olan əsl uydurma nümunəsidir.

Belə bir kitabı yazmaqda müəllifin məqsədini elə qısa ön sözdən də görmək mümkündür:

Sitat: “Orta əsr fars şairi Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairinə çevrilməsi nümunəsində kitabda Azərbaycan millətinin ötən əsrdə modelləşdirilməsinin əsas prinsipləri barədə danışılır. Son illərdə Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri mövzusunda çoxsaylı tədqiqatlar ortaya çıxıb və onlarda bu münasibətlərə ayrıca Qarabağ problemi nöqtəyi-nəzərindən baxılır” (sitatin sonu).

Bu yanaşmanı məhdud hesab edən müəllif, lokal qarşıdurmanın “daha geniş bir regional ziddiyyətin tam spektri” vasitəsi ilə dərk edilməsinə iddia edir və belə düşünür ki, əsərdə təklif etdiyi kulturoloji tədqiqatın yeku-

nunda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə və ya “regional qarşıdurmaya” riyazi kəmiyyət şəklində “yeganə doğru cavabı” təklif etməlidir. Bununla əlaqədar, o bu münaqişəni Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərini daha çox “sistemli” regional qarşıdurmanın bir komponenti kimi işıqlandırmaya cəhd edir, onun “yeganə doğru cavab”ının başlanğıc nöqtəsi “Nizami azərbaycanlı şairdir?” şübhəsi ilə, yekun nöqtəsi “Dağlıq Qarabağın Azərbaycana məxsus olmamasıdır”, arada isə millətimizin sovet dövründə direktiv yolu ilə yaradılmasıdır. Riyaziyyatla tanış olanlar başa düşürlər ki, bu söz yığını nə dərəcədə məntiqsizdir (*kulturoloji tədqiqat riyazi kəmiyyətlə nəticələnəlməlidir*).

Nizami dəfələrlə vətəni – Arranın, daha doğrusu, Şimali Azərbaycanın ürəyi olan Gəncə haqqında hərarətlə danışır və Səlcuq-Türk sultanlığının paytaxtının yerləşdiyi İraq barədə müsbət fikir söyləyir, amma İran haqqında yox

olan Dağlıq Qarabağ modelinin izomorfudur. Belə ki, “yeganə doğru cavabı”ın alınması üçün apardığı “kulturoloji tədqiqatda” müəllifin yazdığına görə, Nizami azərbaycanlı deyil, fars şairi olması həqiqəti “riyazi olaraq hesablanmışdır”.

Kazinyanın qondarma tədqiqatına görə, “Azərbaycan dövlətçiliyinin təşəkkülünün və Azərbaycan komplektasiyasının

Müəllifin düşüncəsinə görə, “Nizaminin Azərbaycan şairi olması faktının tanınması, elə Azərbaycan Respublikasının Sovet sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünün tanınmasıdır, başqa sözlə, müxtəlif köklü mədəniyyətlərin rəngarəng spektri ilə şərtləndirilən yerli mədəniyyətlərə qarşı onun təcavüzünün qəbul edilməsi və yol verilməsidir”. Deməli, müəllifin riyazi kəmiyyət formasında “yeganə düzgün cavabı” əvvəlcədən bəlidir. Yəni müəllifin düşüncəsində Nizaminin Azərbaycan şairi kimi tanınması modeli demək olar ki, Azərbaycanın bir hissəsi

baza prinsiplərini nəzərə almadan Ermənistan-Azərbaycan... qarşılıqlı anlaşma qoymaq mümkün deyildir”. Onun icad etdiyi baza prinsiplərində isə Nizaminin azərbaycanlı mənşəyi və Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olması in-

kar edilir və Azərbaycan millətinin Stalinin direktivi ilə təsis edilməsi “riyazi olaraq sübut edilir”. Müəllif Nizaminin “mənimlənməsini” pafosla “çox geniş bir bölgənin etno-ərazi və tarixi-mədəni irsinin bütünlüklə transformasiya edilməsi prosesinin “antropomorfik hipostaz”ı adlandırır, bunun da nəticəsində “indiki Ermənistan dövlətçiliyinin torpaqlarının əksəriyyəti də Bakı tərəfindən Azərbaycanın əzəli torpaqları kimi təqdim olunur”.

Bunları sadalamaqla bu başabələ jurnalistə, eyni zamanda əvəzçilik üzrə kulturoloq-riyaziyyatçıya göstərmək istəyirik ki, onun misal çəkdiyi elmə-bənzər yığmalar və öz məqsədləri üçün xüsusi olaraq seçdiyi faktologiya “yeganə düzgün cavab”a və Dağlıq Qarabağa, azərbaycanlı millətin etnogenezinə və onun dövlətçiliyinə, dahi azərbaycanlı Nizamiyə münasibətdə formalaşdırmaq istədiyi nəticəyə gətirmir.

Kazinyanın belə mücərrəd fikirlər və saxta məqsədli faktlar əsasında yazdığı “tədqiqat əsəri” Azərbaycan xalqına qarşı çirkin bir böhtandır, yersiz istinad olunan riyaziyyatın «sərtlik və birmənəlilik» tezi ilə yalan və qərəzli çərçivəyə salınmışdır. Onun bu cür mövqeyi təəccüblü deyildir. Çünki məşhur rusiyalı politoloqun son dərəcə dəqiq xarakterizə etdiyi kimi, “... cəhalət hər hansı erməni humanitar düşüncəsinin əlamətidir”, “Ermənistanda müasir elmi biliklərə uyğun olaraq yox, açıq-aşkar tsexakron nəzəriyyəsinin tövsiyələri ilə yaşamağı üstün tuturlar...”. Bu fikri amerikalı erməni əsilli tarixçi professor Robert Qrigor Siunini də təsdiq

edir: «Erməni alimləri millətçi düşüncənin bataqlığına qərğ olublar”.

Tanınmış rus tarixçi-politoloq Oleq Kuznetsovun fikri də deyilənləri bir daha təsdiq edir: «İntellektual hiylə və saxtakarlıq erməni təbliğatının bu xalqın dünyada yaşaması üçün vacib olan ən sevimli alətləridir və o, intellektual və bütün digər iddiaları tanımaq istəmir”.

Kazinyan Nizamini doğma Azərbaycandan qoparmaq üçün onu “yuxarının təzyiqi altında” azərbaycanlı şair kimi tanıyan bir neçə alimin açıqlamasını misal gətirir. Lakin... erməni şairəsi, məşhur ədəbiyyatşünas, Nizamişünaslığa əhəmiyyətli töhfə vermiş Marietta Şaqinyanın tədqiqatlarını görmək istəmir. M.Şaqinyanı çətin ki, birtərəflilikdə günahlandırmaq olar. Onun “Nizami haqqında etüdlər” (Yerevan, 1955, Bakıda yeni nəşri, 1981) adlı elmi əsərində Nizaminin bir çox poemalarını nəinki rus dilinə tərcümə etmiş, eyni zamanda azərbaycanlı şairin əzəmətinə göstərmiş, onun yaradıcılığına iddia edən şəxsləri dəf edərək, bir sıra maraqlı faktlar gətirmişdir.

M.Şaqinyan yazırdı: “İranda bəzi şəxslər qırxıncı illərdə Nizaminin yaxınlaşan yubileyi ilə əlaqədar onun tam fars mədəniyyətinə mənsub olması üçün şiddətli bir kampaniya qaldırdılar ... Yubiley tarixindən xeyli əvvəl, hələ 1925-ci ildə Sovet şərqsünası Y.N.Marr əvvəllər tanıdığı və sevdiyi İrana elmi ezamiyyətə getmişdi... Yeri gəlmişkən, burada onu farsların Xaqani və Nizamiyə qarşı kəskin mənfi, etinasızlıq və ya düşmən münasibəti təəccübləndirdi.

Marrın fikrincə, bu münasibət onunla izah edilir ki, farslar bu iki şairi - Qafqaz Azərbaycanında doğulmuş sakinləri özlərinin milli yazıçısı saymır və sayə da bilməzdilər”.

Daha sonra şairə akademik Marrın Tehranın Nizami (və Xaqani) ilə bağlı müzakirələr apardığı fars ziyalılarının nümayəndələrini, məsələn, “məşhur Kayem Məkamın şair nəvəsi” “müasir İranın ən populyar şairlər kralı - Melek Oş-Şoer Behar”ı və “gənc şair Səid Nəfisini sadalayaraq, akademik özündən sitat gətirir, onun məşhur etirafını söyləyir: “Nizami fars şairi deyil, o, Azərbaycan mühitində yaşamış və işləmişdir və şeirləri fars üçün anlaşılan deyildir” (*“Nizami haqqında etüdlər”, Yerevan, 1955; yənidən çap. Bakı, 1981, səh. 6-7).*

M.Şaqinyanın son dərəcə qiymətli xidmətlərindən biri əvvəlki Avropa şərqsünaslarının əsərlərini ətraflı şəkildə təhlil edərək, “Nizamişünaslığın” öncüllərindən biri olan prof. F.B.Şarmuanın (1793-1869) xüsusi rolunu qeyd etməsidir. O belə yazır: “Şarmua birinci olaraq Zaqafqaziyanın mədəni fenomeni kimi Nizami haqqında elmimizin əsasını qoymuşdur. Şarmua Nizaminin söz lüğətinin xüsusiyyətlərini, onun dilinin fars klassiklərinin dilindən müəyyən fərqi qeyd edən ilk adam idi...” (*“Nizami haqqında etüdlər”, səh. 66).* Şaqinyan daha sonra göstərirdi ki, “... Qərbi Avropa alimlərinin əksinə olaraq, dahi Azərbaycan şairinin mənşəyindən və mədəni əhatə dairəsindən asılı olmayaraq, Şarmua ilk dəfə Nizaminin Azərbaycana mənsub olmasına və təkcə Nizaminin deyil, elə-

Nizaminin sonuncu poemasında onun adına əlavə edilmiş bir sitat əsasında yayılan Qum haqqında məlumatın (“Lakin mən Kuhistandan (hərfi mənada dağlıq ərazidən) Qum şəhərindənəm”) yalan olduğunu görkəmli şərqşünas və Nizamişünaslıq üzrə böyük avtoritet Y.E.Bertels də təsdiq edir: “Parisdə Milli Kitabxanaya məxsus olan və Nizaminin mənə məlum əlyazmalarından ən yaxşısı və qədimi olan 763-cü il tarixli (eramızın 1360-cı ili) nüsxəsində bu misralar yoxdur”

cə də Gəncədə və Orta Asiyada yaşayıb yaradan digər şairlərin fars şairlərindən fərqli olmasına diqqət yetirdi” (*yenə orada, səh. 67*).

M.Şaqiyyəyə görə, “Nizami digər Ön Asiya ölkələri ilə müqayisə olunmaz dərəcədə Qafqaz mədəniyyəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Onun poemalarına bənzətmələrin çoxu fars deyil, türk şairlərinin payına düşür”

(*yenə orada, səh. 14*).

Əlavə edək ki, bir çox müasir şərqşünaslar da Nizaminin türklərə və “türk dili”nə xüsusi münasibətini qeyd edirlər. Bunu aşağıdakı faktlardan da görmək olur. Şirvanşah I Axsitan 1188-ci ilin yazında Nizamiyə məktub göndərir və bu məktubda ondan türklərin - Azərbaycan Atabəylərinin sifarişi ilə yaradılmış Səlcuq sultanı II Toğrula

həsr olunan “Xosrov və Şirin” poeməsindən fərqli olaraq türkcə yox, mütləq farsca və ya ərəbcə bir poema yaratmağı xahiş edir. Poemadan aydın olur ki, şair bu sifarişi qəbul etmir, lakin onun on dörd yaşlı sevimli oğlu Məhəmməd onu bu işə razı salmağı bacarır (*C.Qəhrəmanov, R.Əliyev, “Nizami Gəncəvi: Qısa sorğu kitabçası”, B., “Elm”, 1979*).

Böyük rus və sovet şərqşünası, akademik İ.Y.Kraçkovski Nizamidən bir uyğun şeiri, fikir verin, necə təhlil edir (“Ərəb ədəbiyyatında Məcnun və Leyli haqqında hekayənin erkən tarixi”, “A.Navoi” toplusu, M-L.,1946)). I Axsitandan poema yaratmaq sifarişini Nizami Şirvanşahın sözləri ilə belə təsvir edir:

Lakin hər halda başqa bir məsləhətçidən

Sizə iki kəlmə dinləməyi dua edirəm:

Gördüyün kimi, dünyamız hiyləgər sehrbazdır,

Artıq o, neçə padşahları yola salmışdır!

**Türk kimi ayıq ol, əgər bacarsan,
Onda öz qüdrətini artırıcaqsan.**
(kursiv bizimdir)

Bu sətirlərdə, Nizami heç nədən çəkinmədən, zərif bir istehza ilə Axsitana “Türk kimi ayıq ol”, üstəlik də “əgər bacarsandıyə müraciət edir. “Xəmsə”dən başqa bir misal gətirək, burada o ehtimal ki, iran mənşəli olan qoca qadının dili ilə türkə - Sultan Səncərə müraciət edir. Şeir-ləri misal gətirmədən qeyd edək ki, qoca qadın türk hökmdarını Türk imperatorluğunu ucaldan yüksək türk xüsusiyyətlərinin olmamasında günahlandırır və ya “Xosrov və Şirin”də - “Əhsən sənə, ey Türk!” – Nizaminin türk kimliyinə şahidlik edən nida.

Nizami dəfələrlə vətəni – Arranın, daha doğrusu, Şimali Azərbaycanın ürəyi olan Gəncə haqqında hərarətlə danışır və Səlcuq-Türk sultanlığının paytaxtının yerləşdiyi İraq barədə müsbət fikir söyləyir, amma İran haqqında yox:

**Bağrına basıb məni Gəncə,
İraq xəzinəsi mənimdir, mənəcə.**
(M.Şaqinyanın tərcüməsi, Azərbaycanca)

Doğma şəhərim Gəncədə amansız mühasirədəyəm
(“Yeddi gözəl” Derjavinin tərcüməsi, Azərbaycanca)

Yaxud Gəncə haqqında yazır:

Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən

M.Şaqinyanın Nizami yaradıcılığının erkən pərəstişkarı olan Hötedən gətirdiyi misal da maraqlıdır, “ümumiyyətlə, o, [Nizami] özünün sakit məşğuliyyətinə, Səlcuqlular yanında sürdüyü sakit həyat tərzinə görə öz vətəni (doğma) Gəncə şəhərində dəfn olundu”.

Qeyd edək ki, Nizami Səlcuq-Türk sultanlığı ilə bağlı olan və Atabəy İldənizlər Azərbaycan dövlətinin (1136-1225) ərazisinə daxil olan Arranın mərkəzi Gəncədə anadan olmuş, yaşayıb yaratmış, vəfat etmiş və orada da dəfn edilmişdir. Bu tarixi dövrdə “İran” coğrafi və ya siyasi anlayışı mövcud deyildi. Aydın ki, nəzərdən keçirilən tarixi dövrdə Azərbaycan İrandan asılı deyildi, belə ki, o zaman Persiya (İran) Səlcuq Sultanlığının tərkibinə daxil idi.

Hacı Lütf Əli bəyin (XVIII əsr) Nizaminin atası (bəzən də Nizaminin özü) haqqında güya onun əslinin Qum şəhərinin (İranda, Tehranın yaxınlığında) dağlıq ərazisindən (Kuhistan) və Təfriş kəndindən olduğunu iddia etdiyi “Atəşkida” toplusundakı ziddiyyətli məlumatları da diqqətdən kənar qoymayacağıq. Aparıcı tədqiqatçıların inandırıcı şəkildə göstərdikləri

kimi, bu, ideoloji motivli katiblərin şairin poemalarından birinə sonradan qoşması, daha doğrusu, adi saxtakarlıqdır. Bunu M.Şaqinyan da birbaşa söyləyir (“Nizami haqqında etüdlər”, səh. 19).

Nizaminin sonuncu poemasında onun adına əlavə edilmiş bir sitat əsasında yayılan Qum haqqında məlumatın (“Lakin mən Kuhistandan (hərfi mənada dağlıq ərazidən) Qum şəhərindənəm”) yalan olduğunu görkəmli şərqşünas və Nizamişünaslıq üzrə böyük avtoritet Y.E.Bertels də təsdiq edir: “Parisdə Milli Kitabxanaya məxsus olan və Nizaminin mənə məlum əlyazmalarından ən yaxşısı və qədimi olan 763-cü il tarixli (eramızın 1360-cı ili) nüsxəsində bu misralar yoxdur” (“Dahi Azərbaycan şairi Nizami”, AzFAN Nəşriyyat, Bakı, 1940, səh. 26).

Nəhayət, Nizaminin türk (Azərbaycan) mənşəyini müəyyən edən ən vacib məqamlardan biri də şairin etnik mənsubiyyəti haqqında onun özü tərəfindən verilmiş birbaşa və dolayısı göstərişləridir. Tədqiqatçılar qeyd edirlər: “... faktdır ki, iranlı şiiərdən fərqli olaraq “Nizami inanlı bir sünni olmuşdur” [Bertels Y.E. Seçilmiş əsərləri. Nizami və Füzuli. M., “Şərq ədəbiyyatı”, 1962, səh. 109]; qadın gözəlliyinin poetik simvolu kimi “Türk qadını”nın əvəzolunmaz obrazı; məhz türk (Azərbaycan) folkloruna, xalq dilinə xas olan çoxsaylı aforizm ifadələr, dil ifadələri (mütəxəssislər bunu tez-tez qeyd edirlər), şairin özünün bir çox birbaşa göstəriş və işarələri – bütün bunlar Nizaminin Azərbaycan şairi olduğunu, onun yaradıcılı-

ğının dərin xalq köklərini göstərir. Təsadüfi deyildir ki, fars ziyalılarının nümayəndələri, filoloqlar etiraf edirlər ki: “Nizami fars şairi deyildir, o, Azərbaycan mühitində yaşamış və çalışmış və şeirləri fars üçün anlaşılmazdır” [Y.N.Marr. *Məqalələr və məlumatlar, Seçilmiş əsərləri, II cild, səh. 266*].

“Yeddi gözəl” dən misal gətirilən bu misralar Nizaminin mənşəyinə heç bir şübhə yeri qoymur.

“Mənim şikayətim yoxluqdan deyil,
Ondandır, ondandır, bunu sən də bil.
Almaz türklüyümü Həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi”

(*Nizami Gəncəvi, “Yeddi gözəl”, Lider nəşriyyatı, səh.45*)

Digər tərcümə bu cürdür:

Bu Həbəşdə mənim türkcülüyümü dəyərləndirmirlər,
Ona görə də mənim ləzzətli dovğamı yemirlər.

(*“Yeddi gözəl”, 1981-1985-ci illərin yubiley nəşri, səh.:71*).

Bu beyt bütün nəşrlərdə vardır, onun əslə heç bir şübhə doğurmur və birmənalı şəkildə təsdiq edir ki, Nizami milliyyətcə türk (azərbaycanlı) olmuşdur.

Beləliklə, gördüyümüz kimi, erməni təbliğat maşınının və bəzi digər dairələrin birgə söyləri ilə dahi Nizaminin etnik mənşəyini və mədəni kimliyini şübhə altına salmaq cəhdinin bir sıra səbəblərə görə heç bir əsası yoxdur və mənasızdır. Bunları sadalayaq:

Birincisi, M.Şaqiyanın parlaq əsəri ilə yanaşı, iyirminci əsrin ən böyük avtoritet-şərqşünaslarının rəyinə görə, fars dilində Azərbaycan poeziya məktəbi mövcud olmuşdur və Nizami fars dilində yazan dahi Azərbaycan şairi idi. Xüsusilə görkəmli şərqşünas Y.E.Bertels iyirminci əsrin 40-50-ci illər dövründəki əsərlərində inandırıcı şəkildə göstərmiş ki, V.Baherin Nizaminin İran mənşəli olması, həmçinin şairin poeziyasının farsdilli olması ilə əlaqədar onun vətəninə Rumda və ya İraqda yerləşməsi barədə fikirlərinə istinad edən bəzi Qərb mütəxəssislərinin bu məsələyə baxışları elmi cəhətdən səriş-təsizlikdir. Bertels son dərəcə elmi dəqiqliklə sübut etmişdir ki, Nizami “mövcud fars dilli Azərbaycan poeziya məktəbinin” ən parlaq nümayəndəsidir. O, qeyd etmişdir ki, “Qətrədən [Təbrizi] başlayaraq xarakterizə olunan qrupa aid bütün müəlliflərdə məlum bir üslub ümumiliyi özünü biruzə verir. Bu o dərəcədə nəhəngdir ki, mənə elə gəlir, XII əsr Azərbaycan məktəbi haqqında danışmağa tam haqqımız vardır” (*“Seçilmiş əsərlər”, IVL, 1962, s.74*).

Üstəlik, hətta Y.Bertelsə qədər Nizaminin ərazi mənsubiyətinin Azərbaycana məxsusluğu mübahisə obyektinə olmamışdır, lakin bununla belə, məhz Y. Bertels əyani şəkildə göstərmişdir ki, söhbət təkcə şairin ərazi mənsubiyətindən yox, ilk növbədə Nizami yaradıcılığının ruhunun Azərbaycanla dərin bağlılığından gedir (*E.Г.Бертельс “Великий азербайджанский поэт Низами”, 1940 г. или E.Г.Бертельс, “Избранные труды. Низами и Физули”, ИВЛ, М., 1962*).

İkincisi, Nizamiyə milli Azərbaycan şairi statusu verilməsi və azərbaycanlıların XX yüzilliyin 30-cu illərində partiya-hökumətin göstərişi əsasında Nizamiyə sahib çıxmaları barədə əsassız fikirlər kontekstində Nizaminin İran (fars) mənsubiyətinin tərəfdarlarının da Brokhauz və Efronun 1897-ci il tarixli Ensiklopediyasındakı Nizami haqqında istinad etməyi sevdikləri məqaləsinə münasibətdə məşhur şərqşünas akademik A.Krımskinin baxışlarının evolyusiyasını göstərmək yerinə düşər.

Hələ 1897-ci ildə (*Brokhauz-Efronun Ensiklopedik lüğəti, c. 41, səh. 58*) A.Krımskinin Nizaminin milli mənsubiyəti ilə bağlı fikri Qərbi Avropa şərqşünaslıq elminin təsiri altında olaraq böyük şairi heç bir qeyd-şərt olmadan İran ədəbiyyatına aid edirdi. O yazırdı ki, “Nizami ən yaxşı romantik fars şairidir”. Bir az sonra müəllifin “Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası”na daxil etdiyi kiçik bir oçerkində də A.Krımski bu fikri təsdiqləyirdi (*A.Krımski, “Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası”, II hissə, M., 1906, s.183*). Bununla birlikdə, Nizami yaradıcılığını daha müfəssəl təhlil edərək və daha diqqətlə araşdıraraq və ilk növbədə, dahi şairin poetik üslubunu öyrənərək, A.Krımski Nizamini Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi elan edir. A.Krımski əvvəlki səhv fikirlərindən təxminən 1920-1930-cu illərdə imtina etdi, çünki elə həmin “Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası”nın 1912-ci ildə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirilmiş və əlavə olunmuş nəşrində müəllif Nizamini

Belə hesab edirik ki,
UNESCO kimi kifayət qədər
nüfuzlu beynəlxalq qurumda
Nizaminin Azərbaycan
mənsubiyyəti və onun poetik
irsinin Azərbaycan xalqının
mədəni irsinə aid olması
şübhə altına qoyulmur.

Azərbaycan və Azərbaycan ədəbiyyatı ilə daha sıx bağlıdır.

A.Krımski ölümündən bir az əvvəl yazdığı son əsərində şairin milli mənsubiyyəti haqqında açıq və birmənalı şəkildə danışır: “Qəti şəkildə bilməli və etiraf etməliyik: azərbaycanlı Nizami, əlbəttə ki, Azərbaycanın doğma şairidir və Azərbaycan haqlı olaraq onunla qürur duya bilər” (A.Krımski, “Nizami və onun müasirləri”, B., “Elm”, 1981). Belə çıxır ki, 1920-1930-cu illərdə Nizamini azərbaycanlılar «mənimsəməmişlər», məhz həmin illər ərzində şairin İran mənşəli məddahları ən avtoritet və yanlış istinadlarından məhrum olublar.

Buna mənəvi haqqı çatmayan və elementar əxlaq normalarına zidd olaraq böyük alimin bu birmənalı fikrini insan zəifliyi və elmi səbatsızlıq təzahürü kimi

qələmə verməyə çalışan Kazinyana və kazinyankimilərə məhz bunu xatırlatmaq yerinə düşər.

Üçüncüsü, başqa bir məşhur şərqşünas alim, akademik Y.Marrın Nizaminin mənşəyi və mədəni kimliyi ilə bağlı fikirləri də tamamilə birmənalıdır: “Nizami Qafqazın, xüsusən də son vaxtlara qədər fars ənənəsini qoruyub saxlayan etnik qrupun özününküdür, daha doğrusu, Azərbaycanda gəncəli şairə daha çox hörmət göstərilir, nəinki Persiyada” (Y.N.Marr, “Azərbaycan poeziyasının antologiyası”, M., 1939).

Dördüncüsü, dahi Nizaminin deetnikləşdirilməsinə canfəşanlıq orijinalıqdan çox-çox uzaqdır. Tərif yağdırdığı obrazlar vasitəsi ilə onun ətrafında guya böyük şairin yaradıcılığına münbit şərait kimi təsir edən erməni mühitini şişirtmək mani-akal səyləri birləşdirməklə dahi şairi zorla milli mənsubiyyətdən qoparmaq istiqamətindəki digər yöndəmsiz cəhdləri də xatırlatmaq istərdik.

Xüsusilə, Orbeli Ermitajın direktoru olduğu dövrdə “Bəhram və Azadə” (1940) adlı nəşrində dahi Nizaminin yaradıcılığında erməni folklor köklərini “tapmağı” bacarmışdı. O, məşhur şərqşünas Bertelsin nüfuzuna məhəl qoymadan, Nizaminin öz göstərişlərini inkar edərək, yazırdı ki, “Yeddi gözəl”dəki Bəhram Gur obrazı Sasanilərə yox, erməni folklor pəhləvanı Vaxaqa aiddir. Yaxud 1967-ci ildə ““Şahnamə” və erməni mənbələri” kitabında (Yerevan, «Ayastan» nəşriyyatı) A.Şahsuvaryan sübut etməyə çalışırdı ki, Şirin heç cür nə fars, nə də türk ola bilərdi, daha doğrusu o, erməni olmuşdur. Artıq XX əsrin 80-ci

illərində növbəti addım atıldı: tədqiqatlar “yaradıldı”, dissertasiyalar müdafiə olundu və bunlarda nə az, nə çox, göstərildi ki, Nizaminin “Xosrov və Şirin”indəki Şirin erməni şahzadəsidir, Xosrov sarayının musiqiçilərinin rəhbəri Pərviz Sərkeş isə erməni Sarkis elan edildi. Bununla da guya böyük şairin yetişdirdiyi və yaşadığı mühitə erməni mədəni mühitinin müstəsna təsiri bərdə, sən demə, «çoxmənalı» nəticə çıxarıldı.

Biz bu misalda xüsusi olaraq qısaca dayanmağı ona görə lazım bilir ki, Nizamiyə iddialar təkcə İran nümayəndələri tərəfindən deyil, eyni zamanda şairin dünya şöhrətindən gözləri qamaşan, ona həsəd aparan ermənilər tərəfindən də irəli sürülür və Nizaminin Azərbaycan xalqından qoparılması ilə bağlı razılaşıdırılmış tədbirlər görülür. Lakin onlar bilməlidirlər ki, prof. Q.Antonyan “Nizami və erməni ədəbiyyatı” (1947) əsərində Nizami haqqında demişdir: “XIII əsrdən bəri bir çox yazıçılar - Xaçatur Qeçaretsi, Ağtamaretsi, Konstantin Erzenkatsi, Soyat-Nova, Proşyan, Raffi, Tumanyan, Papazyan, Isahakyan, Teryan və başqaları az və çox dərəcədə Nizami yaradıcılığı ilə bağlı olmuş, Azərbaycan xalqının böyük şairinin ölməz poemalarını dərinləndirərək, onun mövzularından, obrazlarından istifadə etmişlər”.

Beşincisi, xalqın kollektiv yaddaşını əks etdirən vacib indikator Azərbaycanda və İranda Nizami yaradıcılığına olan münasibətdir ki, bu da son nəticədə Nizami irsinin kimə məxsus olduğunu müəyyən edir. İranda Nizami irsinin 1930-cu ildən

1980-ci illərə qədər akademik öyrənilməsində və nizama salınmasında liderlik rolu da etnik azərbaycanlı olan Həsən Vahid Dəstgirdiyə məxsusdur.

Hazırda ABS-da Nizamişünaslıq üzrə ən nüfuzlu amerikalı şərqşünas Arizon Universitetinin İran əsilli professoru, d-r Kamran Tələtətofun fikri də maraqlıdır. Amerikalı şərqşünas V.Dəstgirdini, bir neçə Qərb şərqşünasını, həmçinin Y.Bertelsi, C.Meysamini və daha iki İran tədqiqatçısını Nizami yaradıcılığının öyrənilməsinə elmi metodlara uyğun yanaşan ciddi alimlər siyahısına aid edir (*Bax: «The Poetry of Nizami Ganjavi: Knowledge, Love, and Rhetoric», edited, introduction, and major contributions by K.Talattof and J.Clinton. New York: «Palgrave Macmillan», 2001, səh. 189*). Üstəlik, Tələtətof Nizami poemalarının, Pijman Baxtiyarı və Bihruz Sarvatyanı xüsusi qeyd etməklə, yeddi İran tərcüməçisini və redaktorunu “ideoloji motivasiyalılar” (*səh. 190*) siyahısına daxil edir. O cümlədən, “...redaktor Pijman Baxtiyar elə beytləri çıxarır ki, onlar interpretasiya və şərhə heçə döndərir”.

Elə həmin tədqiqatçı qeyd edir ki, “keçmiş SSRİ-də və Azərbaycanda Nizamiyə maraq həmişə diqqətəlayiq olmuşdur”, ardınca o, Nizaminin və onun mədəni irsinin təbliği üzrə Azərbaycanda əldə edilmiş nailiyyətləri və ilk növbədə rusdilli oxucular üçün atılan addımları, o cümlədən Azərbaycan SSR EA-nın prezidenti akademik H.Abdullayevin rəhbərliyi altında xüsusi komissiyanın yaradılmasını bütöv bir səhifədə sadalayır.

Həqiqətən, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu fəaliyyət göstərir. Azərbaycan xalqının bu dahi şəxsiyyətinin yaradıcılığına xüsusi diqqət və ehtiramla yanaşılır. Hələ 1941-ci ildə şairin 800 illik yubileyinin keçirilməsi planlaşdırılmışdı, lakin müharibə ilə əlaqədar həmin tədbir 1947-ci ildə keçirilmişdi. Amerikalı tədqiqatçı şairin 850 illiyi ilə əlaqədar dünyada keçirilən analoji tədbirləri xatırladır, o cümlədən belə tədbirlərin keçirildiyi şəhərləri, Los-Anceלוס, Vaşinqtonu, İranda isə yalnız Təbrizi sadalayır. Tehranda isə belə tədbirlər olmamışdır. Məsələn, Təbrizdən başqa İranın heç bir yerində Nizaminin abidəsi yoxdur. Əlavə edək ki, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə keçmiş SSRİ-nin rəhbərliyi beynəlxalq qurumlar qarşısında 1991-ci ildə beynəlxalq Nizami ili elan olunması barədə təklif verdi və eyni zamanda 1 manat nominalında xüsusi xatirə sikkəsi hazırlandı ki, onun arxasında dahi şairin şəkli və 850 illiyi göstərilmişdi. Azərbaycan müstəqillik illərində Sankt-Peterburqda, Kiyevdə, Kışinyovda, Daşkənddə, Gürcüstanın Marneuli rayonunda, hətta Çeboksarıda (RF-nin Udmurtiya Respublikası) Nizaminin abidələrini qoyaraq, onun daha böyük miqyasda təbliğini davam etdirir. Moskvada və Respublikamızın özündə olan çoxsaylı abidələr, hələ sovet dövründə açılmış və Nizaminin adı ilə adlandırılmış çoxsaylı küçələr, publik meydançalar barədə demirik.

Keçmiş SSRİ-nin süqut etdiyi ildə məhz Azərbaycanın təşəbbüsü ilə UNESCO 1991-ci ili Nizami ili (850 illiyi) elan et-

miş və bununla böyük Azərbaycan şairinin Azərbaycan mədəni irsi olmaqla yanaşı, ona ümumdünya poetik fikrinin mirvarisi, ümumdünya mədəni irsi kimi öz münasibətini bildirmişdir.

Belə hesab edirik ki, UNESCO kimi kifayət qədər nüfuzlu beynəlxalq qurumda Nizaminin Azərbaycan mənsubiyyəti və onun poetik irsinin Azərbaycan xalqının mədəni irsinə aid olması şübhə altına qoyulmur. Nizaminin “Xəmsə”sinin əlyazmalarının İran (fars) şairinin yaradıcılığı kimi “Dünya yaddaşı” Proqramının reyestrinə vaxtilə daxil edilməsi üçün UNESCO-ya təqdim edilməsi cəhdləri də məhz belə qiymətləndirilmişdir. Bu cür hərəkətlər Azərbaycan xalqının intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulması və onun mədəni irsinin təhrif edilməsi, eləcə də ÜƏMT və UNESCO qarşısında götürülmüş beynəlxalq öhdəliklərin inkar edilməsidir. Agentlik buna aid etiraz məktubu yollamışdır.

Və böyük şairin əsərlərinin əsrlər boyu qorunma müddətinin bitməsi səbəbindən ictimai mülkiyyətdə olmasına baxmayaraq, hazırda onun əsərləri dövlət mülkiyyətinə keçirilmişdir və dövlət varidatı kimi qorunur. Bunu da Kazinyan və onun kimilərinə xatırlatmağa dəyər.

Göstərilənlər dahi Nizaminin Azərbaycan (türk) mənsubiyyətini və onun Azərbaycan (türk) mədəni identikliyi və əlbəttə, Nizaminin Azərbaycana və Azərbaycan xalqına ilkin münasibətini qeyd-şərtsiz sübut edir. Bununla yanaşı, Nizami farsdilli Azərbaycan poeziya məktəbinin tacı olaraq, bəşəriyyətin ən dahi şairlərindən biri kimi bütün dünyaya məxsusdur.

АДАЛЯТ **МАДАТОГЛУ**
Главный редактор

НИЗАМИ, МОЦАРТ, ВАН ГОГ

И до Низами Гянджеви человечеству были известны имена величайших тюрков: основателя империи хуннов – Метехана, непобедимого Аттилы, правителя империи гек-тюрков от Тихого океана до Каспия Кюль Тегин Кагана, покорителя Индии Махмуда Газневи, Великого сельджука Султана Алпарслана и других. Однако Низами стал первым тюрком в истории, который в пределах информационной доступности того времени дал знать о себе миру ни благодаря огузским ятаганам и кипчакским стрелам, а поэтическому перу. Ни благодаря доблестным победам на полях сражений по всей обширной территории Евразии, а – бессмертным творениям, которые подвергли метаморфозе знания западного мира о тюрках, деяния которых, по общему мнению, заключались лишь в военных победах.

Поэтому для каждого тюрка Низами Гянджеви является первым из первых, заложившим основы новым устремлениям будущих поколений. Неслучайно, что спустя столетия другой великий азербайджанец Узеир Гаджибейли стал первым в мусульманском мире автором классических музыкальных произведений. Точно также – в мае 1918 года на территории, где безвыездно прожил, творил и умер великий поэт, была провозглашена первая на Востоке демократическая Республика.

Низами Гянджеви стал не только первым тюркским поэтом

мирового масштаба, но и первым восточным поэтом, который в своих произведениях показал, что солнце одинаково греет и дворцы султанов и хижины бедняков. Впервые в мусульманской литературе подлинное состояние мира было отражено не посредством вертикальной мнимой истиной жизнеописания царей, шахиншахов и правителей, а в горизонтальной плоскости обыденности, как наилучшего ракурса для объективного рассмотрения таких понятий, как справедливость, созидание, умеренность, честность, любовь. Поэмы Низа-

ми населены простыми людьми и он ни в коей мере не позволяет образам богомазанных правителей заслонять собой чаяния и поиски смысла жизни крестьян, каменщиков и других действующих лиц. Для правителей своего времени Низами Гянджеви являлся советником и оппонентом в одном лице.

Низами Гянджеви писал на фарси, это верно. Однако этническая принадлежность гениального поэта определяется не языковой формой его шедевров, а содержанием в них тюркского мировоззрения и сельджукской исламской философии, энергично вливающихся в перпетуум мобиле общечеловеческих ценностей. Исходя из этого, Низами Гянджеви, как носитель редчайшей феноменальной интеллектуальной собственности, безусловно, является национальным достоянием азербайджанского народа.

Эпоха диктовала свои условия. Научные труды и трактаты составлялись на арабском языке, художественные произведения – на фарси. Тюркский, будучи, языком военного искусства, своей агглютинативностью отражал деятельный, подвижный образ жизни его воинственных носителей (многие балканские, славянские народы до сих пор используют древнее тюркское «haydi, айда», как побуждающее к решительным действиям междометие). Лишь спустя столетия выдающиеся последователи поэтической и философской школы Низами Гянджеви – Несими и Физули, украсили тюркче новыми яркими красками, и он оформился в одно из наиболее художественных, мелодичных и поэтических языков мира. Но даже при этом, уже в наши дни, современные азербайджанские авторы газелей щедро пользуются словами из фарси, но от этого не перестают оставаться тюрками-азербайджанцами.

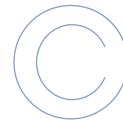

Этническая принадлежность гениального поэта определяется не языковой формой его шедевров, а содержанием в них тюркского мировоззрения и сельджукской исламской философии, энергично вливающихся в перпетуум мобиле общечеловеческих ценностей. Исходя из этого, Низами Гянджеви, как носитель редчайшей феноменальной интеллектуальной собственности, безусловно, является национальным достоянием азербайджанского народа.

С творчеством Низами Гянджеви я знаком с самого отрочества. По настоянию отца я перечитал все его поэмы – прекрасные переводы на русский язык П. Антокольского, терпимый К. Липскерова и посредственный Мариэтты Шагинян. В одном из предисловий (а читал я книги великого земляка от корки до корки) была такая фраза «Низами Гянджеви является поэтом планетарного масштаба». В мои юношеские годы, подверженные фантастическим воображениям, словосочетание «планетарного масштаба» приобретало иной смысл. Я гипотетически представил, что во Вселенной обнаружила себя еще

одна планета, на которой живут такие же разумные существа, как и мы – земляне. Между планетами установился подразумеваемый контакт, и начались обмен опытом и демонстрация достижений двух цивилизаций. Инопланетяне ознакомили землян с музыкальными произведениями, а затем образцами изобразительного искусства, в ответ мы включили Моцарта, Бетховена, Баха, а также пригласили их на выставку картин Леонардо да Винчи, Ван Гога и Пикассо. Когда же очередь дошла до поэзии, то планете Земля представили Низами Гянджеви, Шекспир и Александр Пушкин.

Возможно, когда-то так и будет. Новые технологии позволяют человеку осваивать ныне модный туристический маршрут, называемый «космос», который был описан великим азербайджанским поэтом также детально, как крупинка песка в пустыне, где плача о своей возлюбленной Лейли, скитался безумный Межнун.

Впервые в мусульманской литературе подлинное состояние мира было отражено не посредством вертикальной мнимой истиной жизнеописания правителей, а в горизонтальной плоскости обыденности, как наилучшего ракурса для объективного рассмотрения таких понятий, как справедливость, созидание, умеренность...

ANAR KƏRİMOV

Azərbaycan Respublikasının
mədəniyyət naziri

NİZAMİ TÜRK-İSLAM İNTİBAHINI ƏN UCA ZİRVƏLƏRƏ QALDIRIB

Hörmətli oxucular!

Azərbaycan poeziyasının ədəbi simasına çevrilən dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin anadan olmasının bu il 880 ili tamam olur. Nizaminin dərin zəkasının və heyrətamiz ilhamının məhsulu olan ədəbi irsi milli ədəbiyyatımızı dünya bədii fikrinin ön sıralarına çıxarmış, türk-islam intibahını özünün ən uca zirvələrinə qaldırmışdır. Odur ki, 2021-ci ilin “Nizami ili” elan olunmasına dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı təkcə Azərbaycan üçün deyil, türk, şərq və dünya ədəbiyyatı ilə bağlı mühüm hadisədir. Bu sərəncam Azərbaycanın ədəbi və bədii irsinə dövlətimizin ən ali formada ehtiramının göstəricisidir.

Nizami özünün lirik şeirlərindən ibarət “Divan”ını, xüsusilə də “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl”, “İsgəndərnamə” kimi beş dastan-poemadan ibarət ölməz “Xəmsə”sini yaratmaqla Yaxın və Orta şərq xalqları ədəbiyyatının minillik prioritet istiqamətlərini müəyyən etmiş, onu yeni forma, dərin məzmun, mütərəqqi ideyalarla zənginləşdirmiş, orijinal düşüncə və novator üslubu ilə nəhəng poeziya məktəbinin əsasını qoymuşdur.

Əsrlər boyu davam edən Nizami poeziya məktəbinin Türkiyədə Mövlanə Cəlaləddin Rumi, İranda Sədi Şirazi, Hindistanda Əmir Xosrov Dəhləvi, Tacikistanda Əbdürrəhman Cami, Özbəkistanda Əlişir Nəvai, Azərbaycanda İzzəddin Həsənoğlu, Əssar Təbrizi, Marağalı Əvhədi, Nəsimi, Arif Ərdəbili, Məhəmməd Füzuli kimi böyük nümayəndələri yetişmişdir. Təkcə elə bunu demək kifayətdir ki, şairin yalnız “Leyli və Məcnun” poemasına 140-dan artıq cəvab-nəzirə yazılmışdır. Nizaminin təsiri ilə şərq ədəbiyyatında xəmsəçilik ənənəsi yaranmış, “Xəmsə” yazmaq əsrlər boyu şairlər üçün böyük bir sınağa, çətin və şərəfli sənət imtahanına, möhtəşəm poeziya müsabiqəsinə çevrilmişdir. Lakin on səkkizinci əsr görkəmli türk şairi Ziya Paşanın dediyi kimi, bu “Xəmsə”lərin heç biri Nizami “Xəmsə”sinə bərabər olmamış, Azərbaycan şairi şeirin, sənətin əlçatmaz zirvəsi, dəyişməz ölçüsü kimi toxunulmazlıq statusunu qoruyub saxlamışdır. Tərəddüdsüz deyə bilərik ki, ötən minillik Yaxın və Orta şərq xalqları ədəbiyyatı tarixinə Nizami erası, Nizami epoxası kimi daxil olmuşdur.

2021-ci ilin “Nizami ili” elan olunmasına dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı təkcə Azərbaycan üçün deyil, türk, şərq və dünya ədəbiyyatı ilə bağlı mühüm hadisədir. Bu sərəncam Azərbaycanın ədəbi və bədii irsinə dövlətimizin ən ali formada ehtiramının göstəricisidir.

Nizami yaradıcılığının təsir dairəsi, nüfuz diapazonu yalnız şərq xalqları ədəbiyyatı ilə məhdudlaşmır. Dahi şair doğulduğu Gəncə şəhərindən ömrü boyu kənara çıxmasa da, dünyaya işğalçı müharibələrə etiraz, elmə-maarifə çağırış, ədalətli cəmiyyət quruculuğu, insan şəxsiyyətinin toxunulmazlığı, azad və qarşılıqlı sevgi əsasında qurulan bərabərhuquqlu ailə, qadın hüququna hörmət və sair bu kimi inqilabi ideyaları ilə çıxmış, bununla da, Avropa humanistlərini bir neçə əsr qabaqlamışdır. Hammer, Ripka, Marr, Bartold, Bertels, Krımski, Makovelski və digər qərb və rus ədəbiyyatşünasları onun adını Homer, Vergili, Dante, Şekspir kimi dühalarla bir sırada çəkmiş, dahi alman şairi Höte onu “Poeziya

Tanrısı” adlandırmış, Bokkaço, Qotsi, Şiller və digər Avropa ədəbiyyatı nümayəndələri onun təsiri ilə əsərlər yazmışlar.

Təbriz miniatür ustalarından tutmuş Üzeyir Hacıbəyov, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Qəzənfər Xalıqov, Mikayıl Abdullayev, Nazim Hikmət, Səməd Vurğun, Məmməd Səid Ordubadi, İsa Muğanna kimi ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin ən çox üz tutduqları ünvanlardan birinin məhz Nizami yaradıcılığı olması göstərir ki, dahi şairin özündən sonrakı bədii fikrə təsiri yalnız poeziya ilə məhdudlaşmayıb, təsviri incəsənət, musiqi, teatr, bədii nəsr, kino və digər sənət sahələrini də özündə ehtiva edir. Nizami bu gün də bir müasirimiz kimi ədəbiyyat və mədəniyyətimizə öndərlik edir, yüzilləri keçib gələn ölməz ideyaları ilə yolumuza işıq salır.

Nizami sözlərin və mənaların hakimi olan şair, yaranışın sirri haqda antik filosoflarla po

lemikaya girən filosof, ədalətli cəmiyyət quruculuğu arzulayan vətəndaş, insanlığın səadətinə dair utopik xəyallarla yaşayan insandır. Dahi şair fərdi və sosial məsələlərdən başlamış qlobal siyasi problemlərə qədər bütün sahələrdə diqqəti ayıran yox, birləşdirən məqamlara çəkmiş, insanları, toplumları və xalqları sülhə, barışa, qarşılıqlı anlaşmaya səsləmişdir.ları və xalqları sülhə, barışa, qarşılıqlı anlaşmaya səsləmişdir.

Amma bu qlobal düşüncə miqyası, planetar idrak şairin milli-vətənpərvərlik duyğularına kölgə salmır. O, sufiyanə bir idrakla damlada dəryanı görür və dəryada damlanı axtarır. Dünyaya Azərbaycandan baxdığı kimi, Azərbaycana da dünyadan baxır. Yəqin buna görə ədalət tərəzisini daim düz tutur, heç bir halda obyektivlik hissini, vicdan duyğusunu itirmir.

Bu qlobal düşüncə miqyası, planetar idrak şairin milli-vətənpərvərlik duyğularına kölgə salmır. O, sufiyanə bir idrakla damlada dəryanı görür və dəryada damlanı axtarır. Dünyaya Azərbaycandan baxdığı kimi, Azərbaycana da dünyadan baxır. Yəqin buna görə ədalət tərəzisini daim düz tutur, heç bir halda obyektivlik hissini, vicdan duyğusunu itirmir.

Məhz bu cəhətlərinə görə Nizami nə qədər Azərbaycandırsa, bir o qədər də türkdür, şərqdir və dünyadır. Nə qədər dünya, şərq və türkdürsə, bir o qədər də Azərbaycandır! Təsadüfi deyil ki, Nizaminin 850 illik yubileyi şərəfinə 1991-ci il UNESCO tərəfindən "Nizami ili" elan olunmuş, şairin yubiley təntənələri beynəlxalq səviyyədə qeyd olunmuşdur. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə müxtəlif vaxtlarda şairin Peteburqda, Romada abidələri ucaldılmış, Beynəlxalq Nizami Mərkəzi fəaliyyətə başlamışdır. Əminik ki, 2021-ci ilin "Nizami ili" elan edilməsi ilə bağlı Pespublika Prezidentinin sərəncamı Nizami irsinin tədqiqi və təbliği işinə yeni təkan verəcək, müvafiq sərəncam üzrə dahi şairin yubiley tədbirləri istər ölkə daxilində, istərsə də onun hüdudlarından kənarada ən yüksək səviyyədə qeyd olunacaq, Nizami əsərlərinin tədqiqi və təbliğinə öz parlaq töhfələrini verəcək, bütün dünyada sözün və idrakın bayramına çevriləcək!

Təsadüfi deyil ki, Nizaminin 850 illik yubileyi şərəfinə 1991-ci il UNESCO tərəfindən "Nizami ili" elan olunmuş, şairin yubiley təntənələri beynəlxalq səviyyədə qeyd olunmuşdur.

*Yaşa ki, dünyaya işıq verəsən,
Torpağa göz dikmə ilan kimi sən.*

*Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən
Bir mənə çıxarır mənəni bilən.*

*Sözün qanadları var, quş kimi incə-incə,
Dünyada söz olmasa, nəyə gərək düşüncə.*

*Bir cizgi naxışdan çıxarsa kənar,
Başqa cizgilər də bütün pozular.*

*Hər çətin düynünün bir əlacı var,
Səbirlə, tədriclə açılar onlar.*

*Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs,
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz.*

*Hər uca rütbədən biliniz, fəqət
Alimin rütbəsi ucadır, əlbət!*

*Eşqsiz olsaydı xilqətin canı,
Dirilik sarımazdı böyük cahanı.*

*Belə məsəl çəkmiş aqil bir insan:
Qurd girməz sürüyə yatmasa çoban.*

*Dəmiri aynatək parladan insan
Pası silməlidir öz vicdanından.*

*Quyuya salsan da yaxşılığı, bil
Yenə qayıdacaq, o itən deyil.*

*İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.*

*Çox gözəl olsa da eybi gizləmək,
Dost dostun eybini örtməsin gərək.*

“Bütün Azərbaycan xalqı Nizami Gəncəvi ilə fəxr edir. O, bur torpaqda yazıbdır. Onun yazdığı əsərlər bütün dünyada məşhurdur. ...Bu əsərlər tək-cə şairdən ibarət deyildir, onalrın hər birində böyük elm var, böyük fəlsəfə var, dahi fikirlər var. Buna görə onun əsərlərində yaşayır, özü də yaşayır”.

(Heydər Əliyev)

NİZAMİ GƏNCƏVİ TÜRK DÜNYASININ QÜRURUDUR

Məlum olduğu kimi, dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 5 yanvar 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2021-ci il “Nizami Gəncəvi ili” elan olunmuşdur.

XII əsrin söz dünyasının ustadı, böyük şair və dahi mütəfəkkir, şeyx Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı bütün dünyanın mənəvi sərvəti, insanlıq yaddaşının mühüm bir parçasıdır. Bununla yanaşı, onun ədəbi irsi həm də qədim tarixə, mükəmməl ədəbi ənənələrə malik olan Azərbaycan klassik ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olub, xalqımızın fəxri, milli iftixarı, bütün türk dünyasının qürur mənbəyidir. Çünki onun bizə miras qoyduğu zəngin lirik və epik irsi, bəşəriyyətin mənəvi sərvəti olan “Xəmsə”si və “Divan”ından qalan əhəmiyyətli parçalar, məşhur poemaları, dillər əzbəri olan qəsidələri, qəzəlləri və rübailəri dünya xalqlarının əsrlər boyu əldə etdiyi mühüm biliklərin növbəti dəfə təkrarsız biçimdə meydana çıxan əvəzsiz təzahürü, həmçinin nəsil-dən-nəslə mükəmməlləşən tolerant və multikultural Azərbaycan tefəkkürünün daşıyıcısı, milli mənəviyyatımızın poetik inikasıdır.

övrünün dərin elmi bazasına və geniş dünyagörüşünə malik olan böyük şairin - İlyas Yusif oğlunun əsərlərinin ən mühüm əlyazma nüsxələri bu gün dünyanın müxtəlif kitabxanalarında və əlyazma saxlanclarında mühafizə olunur. Bu, Nizami irsinin mütləliə dairəsinin bariz göstəricisidir. Böyük şairin yaradıcılıq nümunələri əsrlər boyu dünyanın ən parlaq zəka sahibləri tərəfindən öyrənilib və hazırda da öyrənilməkdədir. Şairin əsərləri

dünyanın müxtəlif ölkələrində fərqli dillərə tərcümə olunaraq nəşr olunub. Hindistandan başlayaraq Şərqi Avropaya doğru uzanan Avrasiya məkanında - geniş coğrafi arealda Nizami ədəbi məktəbi formalaşib.

XIII əsrdən üzü bəri həm Şərq, həm də Qərb aləmində yaranan ədəbiyyat nümunələrində onun nüfuzədi təsiri aşkar hiss olunur. Hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi, fars-tacik ədəbiyyatının tanınmış söz ustası Əbdürrəhman Cami,

FİRUDİN QURBANOV

Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin müavini

D

özbək ədəbiyyatının ən böyük adamı Əlişir Nəvai kimi söz sənətkarı onun əsərlərinə nəzirə yazıb, Nizamini özlərinə böyük ustad sayıb, şairin ədəbi düşüncəsinin məhsulu olan poemalarının ana xətti XIV əsr İtalyan yazıçısı Covanni Bokkaçço, eləcə də, XVII əsr İngilis dramaturqu Uilyam Şekspir yaradıcılığı üçün ilham mənbəyi olub. Eyni zamanda XVIII əsrdə Alman şair və dramaturqu Yohann Volfqanq Höte, XIX əsrdə Alman şairi və mütəfəkkiri Henrix Heyne onun ədəbi dühası qarşısında acizliklərini etiraf ediblər. Heç təsadüfi deyildir ki, hətta UNESCO-da 1991-ci ili “Nizami ili” elan edib, Romada, Pekində, Moskvada, Sankt-Peterburqda, Kişinyovda, Daşkənddə, Çeboksanda dahi şairin abidələri ucaldılıb. Bu gün İngiltərədə Oksford Universiteti nəzdində Nizami Gəncəvi adına Azərbaycanşünaslıq və Qafqazşünaslıq Mərkəzi, Özbəkistanın Daşkənd şəhərində Nizami adına Daşkənd Dövlət Pedaqoji Universiteti fəaliyyət göstərir. Dahi şairin adı səmada da əbədiləşdirilib, astronomlar Ayda və Merkuri planetində aşkarladığı kraterlərə, kosmosun ənginliklərində üzən bir asteroidə də “Nizami Gəncəvi”nin adını veriblər.

Bu baxımdan adı Homer, Firdovsi, Vergili kimi fenomenal ədəbi simalarla bir cərgədə çəkilən, təkrarsız yaradıcılıq fenomenini ortaya qoyan Nizami Gəncəvi kimi dünya şöhrətli şəxsin milli etnik mənsubiyyətinin hər hansı bir xalq tərəfindən mənimsənilməsinə edilən cəhd də başadüşüləndir. Lakin elmi həqiqəti hər cür siyasi məqsədlərdən, şəxsi mənafeədən uca tutan dünyanın qəbul olunan şərqşünas alimləri şeyx Nizamini Azərbaycanda doğulub yaşamış azərbaycanlı, milli mənsubiyyəti baxımından Azərbaycan türkü olaraq qəbul edir, onun bənzərsiz zəkasının və nadir istedadının məhsulu olan dünya şöhrətli əsərlərini

Azərbaycan xalqının milli sərvəti olduğunu təsdiqləyirlər. Bu onun həyatı ilə bağlı mühüm faktların dərinəndən araşdırılması, yaradıcılığının müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq baxımından tədqiqi, əsərlərinin dilinin linqvopoetik cəhətdən öyrənilməsi əsasında ortaya qoyulan mühüm elmi nəticədir.

Nizaminin əsərlərində yüksək əxlaq və mənəviyyət nümayiş etdirən qəhrəmanların əksəriyyəti türk millətinin nümayəndələri olaraq təqdim olunur. Bu da həqiqətdir ki, böyük şərqşünas akademik Həmid Araslı bu məsələdən danışarkən yazırdı: “Nizami əsərlərini fars dilində yazmasına baxmayaraq, həmişə bir azərbaycanlı kimi düşünmüş, öz obrazlı ifadələrini həmişə xalqdan, canlı xalq dilindən almışdır. Təsadüfi deyil ki, farslar Nizami və Xaqani şeirlərindən danışanda “buye tork mi-ayəd” (bunlardan türk qoxusu gəlir) deyirlər”.

“Sirlər xəzinəsi”ndə “Sultan Səncər və qan” hekayətində şair qəhrəmanın dili ilə türkün dövlətini ədalət rəmzi kimi tanıdığını, “Xosrov və Şirin”də Azərbaycan hökmdarı kimi təsvir olunan Məhribanunun Turanın mifik qəhrəmanı Alp Ər Tonqanın nəslindən gəlməsi ilə fəxr etdiyini, “İskəndərnəmə”də Xəzər dağından Çin dənizinə qədər bütün hər yerin başdan-başa türklərlə dolu olduğunu göstərir.

Nizami böyük həvəslə Azərbaycanın gözəl təbiətini təsvir edir. Şairin poemalarında Gəncənin, Bərdənin, Şirvanın, Dərbəndin, Muğanın sözlə yaradılmış möhtəşəm peyzajını görə bilirik. “Xəmsə”də Azərbaycanın bugünkü coğrafiyası üçün xarakterik olan yer adlarına, toponimlərə, oykonimlərə, oronimlərə, hidronimlərə tez-tez rast gəlirik. “Xosrov və Şirin”də, “İskəndərnəmə”də xalqımızın qədim adət-ənənələrindən söz açılır, süfrə mədəniyyətimiz, qonaq qarşılama-

ğımız, düşmən belə olsa, qonaqdırsa, onunla ehtiramla davranmağımız bədii nümunələrlə məhz azərbaycanlı obrazların simasında təqdim olunur.

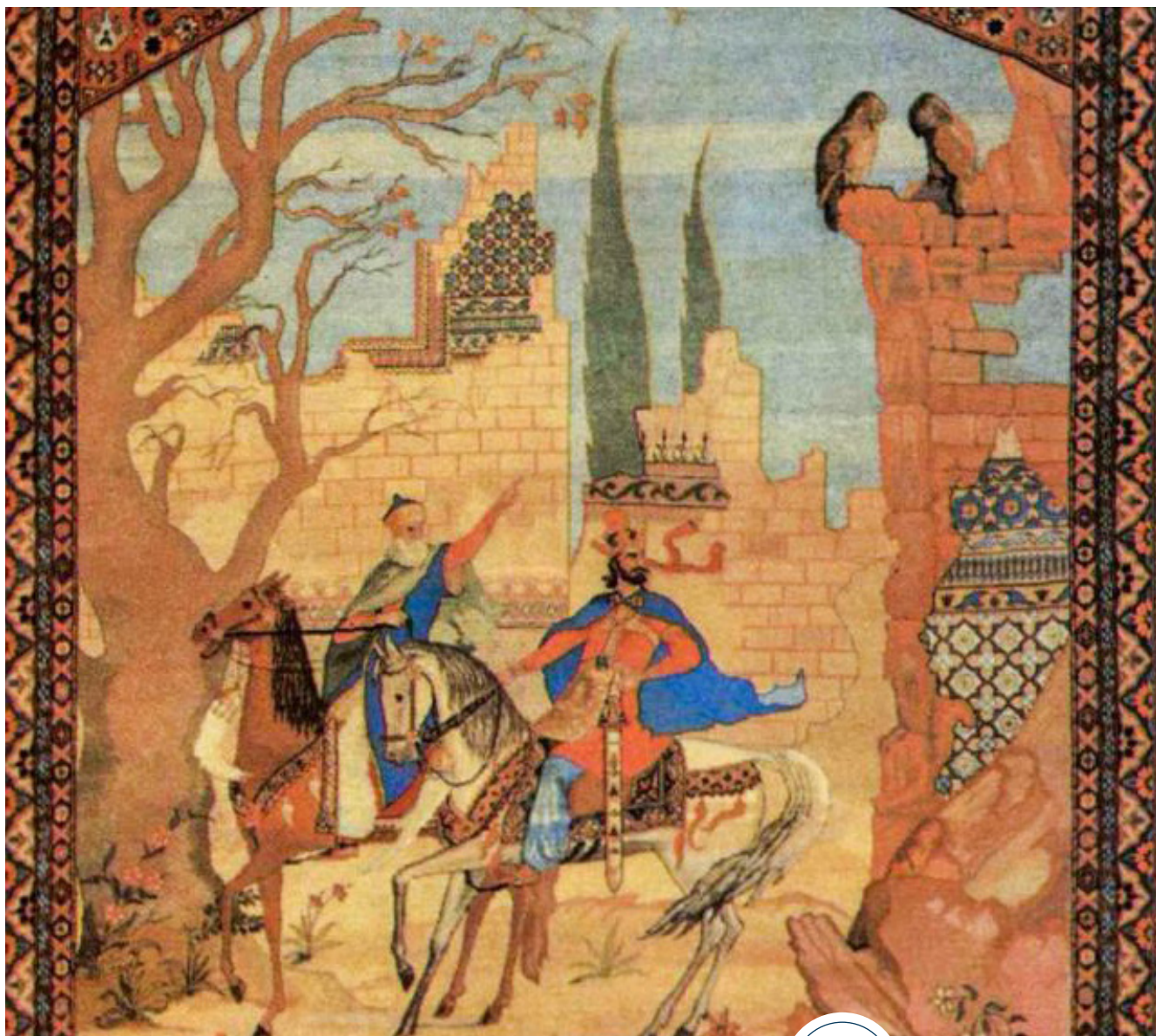
Nizami əsərlərini fars dilində qələmə alsada, onlarda kifayət qədər türk sözlərinə də rast gələ bilirik. Şair bəzən Azərbaycan atalar sözü və zərb-məsəllərini fars dilinə hərfi tərcümə edərək əsərlərinə daxil edir. Bu da bir daha onu sübut edir ki, Nizami türkcə düşünüb farsca yazıb.

Ölkəmizdə Nizami Gəncəvinin əsərləri dəfələrlə nəşr olunmuş, böyük şairin ədəbi irsinin öyrənilməsi və tanındılması sahəsində sistemli işlər və araşdırmalar aparılmış, əsərlərinin ana dilimizdə akademik nəşrləri hazırlanmış, ədəbiyyatşünaslığın Nizamişünaslıq elmi məktəbi yaranmış zəngin yaradıcılığı geniş təbliğ edilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, keçən əsrin 70-ci illərində Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilən “Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsinə, nəşrinə və təbliğinə daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” Nazirlər Sovetinin 1979-cu il 6 yanvar tarixli qərarı böyük söz sərəfina verilən yüksək dəyərin göstəricisidir.

Eyni zamanda, bu qərar Azərbaycan mədəniyyətinin zəngin tarixi-mədəni irsinin təbliğinə geniş imkanlar yaratdı.

Cəsarətlə demək olar ki, bu siyasətin davamı olaraq dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 5 yanvar 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2021-ci il “Nizami Gəncəvi ili” elan olunması, dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə nadir sima kimi daxil olmuş görkəmli filosof, mütəfəkkir və söz mülkünün sultanı Nizami Gəncə-

vinin sənət dünyasına yenidən nəzər salınacaq, yetişən nəslə təqdim olunacaqdır.

Azərbaycan mədəniyyətinin böyük hamisi Prezident İlham Əliyevin sözləri ilə desək “Nizami Gəncəvinin ümumbəşəri mahiyyət daşıyan, ecazkar poetik qüvvəyə malik yaradıcılığı ilə Şərq bədii təfəkkürünü elmi-fəlsəfi fikirlərlə zənginləşdirmiş və şeiriyəti görünməmiş yüksəkliklərə qaldırmışdır. Mütəfəkkir şairin məşhur “Xəmsə”si insanlığın mənəvi sərvətlər axtarışının zirvəsində dayanaraq dünya ədəbiyyatının şah əsərləri sırasında layiqli yer tutur”.

Deyilənlərdən çıxış edərək qürur hissi ilə söyləyə bilərik ki, İlyas Yusif oğlu Nizami Gəncəvi yaradıcılığı “Xəmsə”sinə daxil olan poemalar və lirik irsi ilə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi sərvəti, əqli mülkiyyətidir.

Böyük məmnuniyyətlə bildiririk ki, bu gün müstəqil Azərbaycanın ümumtəhsil məktəblərində Nizami irsi layiqincə tədris edilir və hər yeni gün onu müasir gənclərimizə daha da yaxın etmək imkanları barədə düşünülür, Nizami irsinin milli və bəşəri ideyaları geniş şəkildə öyrənilir və öyrədilir.

Nizaminin yaradıcılığı, özündən sonra gələn böyük Şərq klassiklərindən olan Hafiz Şirazi, Mövlana Cəlaləddin Rumi və Sədi Şirazi kimi böyük sənətkarların yaradıcılığına təsir etmişdir.

NİZAMİ GƏNCƏVİ İDEALLARI VƏ MÜASİR DÖVR

İSA HƏBİBBƏYLİ

*Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyasının
vitse-prezidenti,
akademik*

Qeyd etməyi özümə borc bilirəm ki, ölkəmizin Prezidenti cənab İlham Əliyevin Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880-ci ilinin qeyd olunması, eyni zamanda, 2021-ci ilin Nizami Gəncəvi ili kimi keçirilməsi haqqındakı Sərəncam mühüm tarixi əhəmiyyətə malikdir. Bu Sərəncam həm də Azərbaycan cəmiyyətinin qarşısında Nizami Gəncəvi kimi böyük sənətkarı müstəqillik dövrünün yaratdığı geniş imkanlar sayəsində həm yeni nəsillərə, doğma xalqına daha dərindən mə-nimsətmək, həm də dünyaya Azərbaycan şairi kimi, azərbaycanlı mütəfəkkir kimi tanımaq baxımından məsul vəzifələr qoyur.

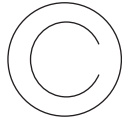
Bu istiqamətdə Azərbaycan humanitarıyasını, elmi-ictimai fikrini təmsil edən digər nazirliklər və qurumlar, universitetlərlə bir yerdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasında da artıq geniş miqyasda tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Nizami Gəncəvi kimdir sualına əgər biz yenidən cavab vermiş olsaq, hər şeydən əvvəl, onu qeyd etmək lazımdır ki, Nizami bütün dövrlərin və zamanların

ən böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiridir. Onun qiymətini hər şeydən çox doğma xalqının mənəvi varlığı dünya ictimai və ədəbi fikri səviyəsində ifadə etmək istedadında görürəm.

Yəni böyük ədəbiyyat miqyasında ən böyük şair və mütəfəkkiri necə olar sözünün etalonu Nizami Gəncəvidir. Eyni zamanda, dünyanın ən böyük sənətkarları hansı miqyasda, hansı ölçüdə qavranmalı və dərk olunmalıdır, qiymətləndi-

rilməlidir sualının da birmənalı cavablarından biri də Nizami Gəncəvidir. Nizami Gəncəvinin ən böyük tədqiqatçılarından olan akademik Yevgeni Bertes çox haqlı olaraq qeyd edirdi ki, Nizamini ziyalılıq, ədəbiyyat, mədəniyyət, ictimai fikir baxımından hər hansı bir miqyasla ölçü ilə, masştabla müqayisə etmək mümkün deyildir, çünki Nizami özü dünya masştabında fərqli bir miqyas yaratmışdır. Həqiqətən dünyada böyük ədəbiyyatın böyük ölçüləri, böyük masştablı miqyası Nizami ilə meydana qoyulmuşdur. Nizami Gəncəvi bu mənada Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, o cümlədən Şərq ədəbi-ictimai fikrinin Makedonyalı İsgəndəri idi. Nizami Gəncəvinin dünya şöhrəti baxımından və təsir dairəsi cəhətləri başqa hər hansı bir sənətkarla yox, yalnız dünyada böyük ad-san qazanmış Makedonyalı İsgəndərlə müqayisə etmək olar. Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrinin Makedonyalı İsgəndəridir. Makedonyalı İsgəndər qılıncı ilə dünyanı necə fəth etməyi bacarmışdırsa, Nizami Gəncəvi də öz qələmi ilə bütün dünyanı fəth etmək missiyasını yerinə yetirmişdir. Məsələn, Əlişir Nəvainin Nizami Gəncəviyə verdiyi yüksək qiymət bunu çox dolğun şəkildə ifadə edir. Hindistanda “Xəmsə” mövzusunda beş əsər yaratmış böyük mütəfəkkir Əmir Xosrov Dəhləvi də Nizamiyə böyük qiymət vermişdir. Yaxud Tacikistanda “Xəmsə” yaratmış Əbdürəhman Cami də bir mənalı şəkildə Nizami Gəncəvinin sənət qüdrətini böyük iftixar duyğusu ilə bəşəriyyətə çatdırmağı özünə borc bilmiş-

dir. Nizami Gəncəvi böyük ədəbiyyatın böyük müəllimidir, böyük ədəbiyyatın böyük ustasıdır. Nizami Gəncəvi bütün zamanlar üçün dəyişməyən böyük ustadır. Nizami Gəncəvi Şərq renessansının, intibahının əsas yaradıcısıdır. Şərq renessans hadisəsindən Nizamini geri çəkək, çıxartsaq, o öz miqyasını itirmiş olar, Şərq ədəbi-ictimai

XX əsr ərzində Nizamini öyrənmək istiqamətində Azərbaycanda aparılan işləri tərəzinin bir gözünə qoysaq, dünyanın müxtəlif ölkələrində yazılanları da o biri gözünə yığsaq, Azərbaycan alimlərinin Nizami Gəncəvinin irsinin tədqiqi, nəşri, tərcüməsi, təbliği istiqamətində apardığı işlər ağır gələr.

fikri öz tarazılığını saxlamaqda çətinlik çəkir. Şərqdə ədəbi-ictimai fikrin, ictimai münasibətlərin tarazlığını formalaşdıran, yaradan, möhkəmləndirən, yenidən quran Nizami Gəncəvi olmuşdur. Nizami Gəncəvi Azərbaycan xalqının bəşər mədəniyyətinə verdiyi ən qüdrətli mütəfəkkir sənətkardır. Bu mənada cənab Prezidentin Nizami Gəncəvi İlinin keçirilməsi

haqqında imzaladığı Sərəncam imkan verir ki, biz Nizami tədbirlərini yubiley hadisəsi kimi bir neçə ay ərzində deyil, bütün il boyu aparaq və bu ölçüyəgəlməz sənətkarın miqyasını həm xalqımıza və həm də dünyaya çatdırmaq üçün ardıcıl olaraq fəaliyyət göstərək.

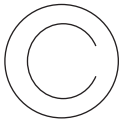
Məlum olduğu kimi, Nizamiyə qədər şərq ədəbiyyatında salnaməçilik ənənəsi istiqaməti inkişaf edirdi. Bunun ən bariz nümunəsi “Şahnamə”çilik idi. Şərq ədəbiyyatında böyük mütəfəkkirlərin, hökmdarların salnaməsini qələmə alaraq “Şahnamə”lər yaratması işi aparıcılıq təşkil edirdi. Nizami bir reformator, qüdrətli sənətkar kimi Şərq ədəbiyyatını, türk-müsəlman dünyası ədəbiyyatını salnaməçilikdən, şahnaməçilikdən xilas edib, xəmsəçiliyə, xəmsə yaratmaq istiqamətinə gətirdi. “Xəmsə” yaratmaq isə görkəmli hökmdarların, padşahların tarixini yaratmaq yox, insanları vəzifəsindən asılı olmayaraq mənəviyyəti, sevgisi ilə, ictimai düşüncəsi ilə, daxili dünyası ilə, dünyagörüşü ilə bir yerdə tənqid etmək deməkdir. Nizami ədəbiyyatı öz dövrünün siyasətindən mənəviyyətinə doğru inkişaf etdirmişdir. Nizami böyük mənəviyyət dastanları yaratmışdır. Bu, bir neçə əsr ərzində salnaməçilik üstündə inkişaf edən Şərq ədəbiyyatının yolunda böyük bir islahatçılıq idi isə, Nizami təkə bu islahatı başlamaqla, kifayətlənmişdir. O, Xəmsəçilik ənənəsini ən yüksək zirvəyə qaldırmış, ədəbiyyatın aparıcı istiqamətinə çevirmişdir. Mən deyərdim ki, insana doğru mənəviyyətə doğru, Nizami ilə başlanan bu ədəbi is-

tiqamət müasir dövrdə də dünyaya ədəbiyyatının magistral yollarından biridir. Böyük ədəbiyyat insanın bütün qüdrəti ilə, dərin mənəviyyəti, böyüklüyü ilə kəşf etməlidir. Nizami Gəncəvi insan qəlbinin ən böyük mühəndisidir. Nizami Azərbaycan xalqının milli iftixarıdır. Nizami Gəncəvi Azərbaycanda doğulub, Gəncədən kənara çıxmıyan, lakin yalnız dünya ədəbiyyatı ölçülərində yazıb-yaradan yox, hətta dünya ölçülərində yazıb-yaratmağın miqyasını, ölçüsünü müəyyən edən qüdrətli sənətkardır. Biz fəxr

insanpərvərlikdir, insana həsr olunmuş ədəbiyyatı yaratmaqdır. Humanizm təkcə ədəbiyyat problemi deyildir. Humanizm bütün ictimai informasiyalarda cəmiyyətin aparıcı problemi olmuşdur. Əsrlər boyu dünyada Cəmiyyətin irəli getməyi humanizmə münasibətlə ifadə olunmuşdur. Nizami humanizmi orta əsr Şərq və Qərb humanizminin zirvəsində dayanır. Nizami Şərqə və Qərbə bu cəhətdən, humanizmə münasibət baxımından yol göstərir. Eyni zamanda, ədalət problemi də təkcə ədəbiyyatın proble-

ya çatdırmaq təkcə ədəbiyyatçıların işi deyil, idrakı olan hər bir insanın, dünya vətəndaşının vəzifəsidir, Azərbaycanda isə bu vəzifə bizim ikiqat borcumuzdur.

Burada haqlı olaraq deyildi-yi kimi, Nizami Gəncəvi öz sağlığından bu günə qədər müxtəlif orta əsr təzkiyələrində, Qərb və Şərq mənbələrində araşdırılıb öyrənilsə də Nizami irsinin tədqiq olunması əsasən XX əsrlə bağlıdır. Azərbaycan təkcə Nizami Gəncəvinin doğulduğu vətən deyildir, həm də dünyaya Nizamişünaslığının əsas

Nizami Gəncəvi böyük ədəbiyyatın böyük müəllimidir, böyük ədəbiyyatın böyük ustasıdır. Nizami Gəncəvi bütün zamanlar üçün dəyişməyən böyük ustadır. Nizami Gəncəvi Şərq renessansının, intibahının əsas yaradıcısıdır. Şərq renesans hadisəsindən Nizamini geri çəksək, çıxartsaq, o öz miqyasını itirmiş olar

edirik ki, belə bir sənətkar Azərbaycanlıdır. Nizami Gəncəvi böyük Azərbaycan şairidir.

Nizami Gəncəvi Azərbaycanın böyük mütəffəkiridir. Nizami dünya şöhrətli, dünya miqyaslı böyük Azərbaycan sənətkarı kimi bizim milli iftixarımız, milli kimliyimizdir. Nizami ədəbiyyatısevən, dərk edən, qiymətləndirən hər bir dünya vətəndaş üçün də böyük hörmət və ehtiram qazanmış sənətkardır. Çünki Nizamının əsərlərindəki fikirlər hətta Avropada da bir çox görkəmli sənətkarları qabaqlamışdır. Məsələn, humanizm məsələsi. Salməçilikdən xəmsəçiliyə dönüşün ən böyük nəticəsi humanizmdir,

mi deyildir, əksinə, cəmiyyətin problemi idi ki, Nizami Gəncəvi onu nizamlayıb böyük ədəbiyyata gətirmişdir. İctimai ədalətin mahiyyəti, fəlsəfəsi, sosiologiyası, qiyməti barədə Nizami Gəncəvinin cızdığı miqyas, trayektoriya bu gün üçün də müasirdir. Nizami ən böyük ədalət carçısıdır. Bu gün də dünyanın harasında ədalət uğrunda mübarizə gedirsə, orada Nizami həmin mübarizənin önündədir. Harada humanizm uğrunda mübarizə aparılırsa, o mübarizəyə ən böyük dəstək verən və yol açan Nizami Gəncəvidir.

Bütün bunlara görə Nizami Gəncəvinin öyrənmək, onun təbliğ etmək, xalqa və dünya-

mərkəzidir. Nizamişünaslığın əsas vətəni Azərbaycandır. XX əsr ərzində Nizamini öyrənmək istiqamətində Azərbaycanda aparılan işləri tərəzinin bir gözünə qoysaq, dünyanın müxtəlif ölkələrində yazılanları da o biri gözünə yığsaq, Azərbaycan alimlərinin Nizami Gəncəvinin irsinin tədqiqi, nəşri, tərcüməsi, təbliği istiqamətində apardığı işlər ağır gələr. Biz bu gün mütləq Nizamişünaslıq sahəsində böyük işlər görmüş alimlərimiz akademik Həmid Araslı, Akademiyanın müxbir üzvü Azadə xanım Rüstəmovanı, professor Rüstəm Əliyevi və onlarla başqalarının adlarını ehtiramla çəkməyə borclu yuq.

Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsində, tədqiqində, nəşrində və təbliğində görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin adı ilə bağlı xüsusi mərhələlər vardır. 1979-cu ildə ulu öndər Heydər Əliyevin verdiyi Sərəncamla Azərbaycan Nizamişünaslığı inkişaf etmiş, Nizami haqqında tədqiqatlar Azərbaycan bloku sanki bir əsr qabağa getmişdir. Akademiyanın Ədəbiyyat institutunda Nizamişünaslıq şöbəsi yaradılmışdır. Rüstəm Əliyevin rəhbərlik etdiyi Nizamişünaslıq şöbəsi Nizami Gəncəvinin əsərlərinin yenidən sətri tərcümələrini hazırlanmışdır, yeni poetik tərcümələr meydana çıxmışdır. Nizamiyə həsr olunmuş, yeni təfəkkür işığında yazılan qiymətli elmi əsərlər meydana çıxmışdır.

Eyni zamanda, Nizami Gəncəvini Azərbaycan coğrafiyası, şairin öz ölkəsi ilə daha möhkəm tellərlə bağlamaq üçün Ulu öndərin böyük uzaqgörənliyi ilə həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində Nizami Gəncəviyə həsr olunmuş film çəkilmiş və uğurla nümayiş etdirilmişdir. Bakı metro stansiyalarından birinə Nizami Gəncəvinin adı verilmişdir. Bu gün də görürük ki, orada böyük xalq rəssamı Mikayıl Abdullayevin Nizami Gəncəvinin müxtəlif əsərlərinə çəkdiyi rəsmlərlə Nizami Gəncəvi metrosu bəzədilib ki, tanımaq, sevdirmək, öyrətmək, mənimsətmək baxımından çox əyani bir nümunədir. Çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Ölkəmizdə Nizami rayonu yaradılmışdır, və s. bu kimi böyük işlər görülmüşdür.

Hesab edirəm ki, Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsində, tədqiqi və nəşrində xüsusi

əhəmiyyətə malik bir mərhələ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti hörmətli cənab İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinin geniş miqyasda keçirilməsi, dahi sənətkarın 880 illiyi haqqında və "Nizami Gəncəvi İli" haqqında verilmiş Sərəncam və bu istiqamətdə həyata keçirilmiş böyük işlər məhz möhtərəm Prezidentimizin Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsinə, Nizami Gəncəvi vasitəsilə Azərbaycanın dünyaya tanıtmasına, təbliğinə əyani misaldır. Nizami Gəncəvi Beynəlxalq Mərkəzinin yaradılması və Nizami Gəncəvi mərkəzində dünyanın: Şərqi, Qərbi ən məşhur dövlət xadimlərinin, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin təmsil olunması mühüm hadisədir.

Beynəlxalq Nizami Gəncəvi mərkəzinin tədbirlərinin yer kürəsinin müxtəlif ölkələrində keçirilməsi möhtərəm Prezidentimizin Nizami Gəncəvi məsələsinə, miqyasına dünya səviyyəsində, planet miqyasında baxışının əyani təəcəssümüdür. Bu istiqamətdə işlər, əlbəttə ki, ölkəmizdə uğurla davam etdirilir. Romada, Moskvada, Peterburqda, Pekində Nizami Gəncəvinin heykəllərinin ucaltması da İlham Əliyev epoxasının Nizami Gəncəvi istiqamətində həyata keçirilən böyük siyasətinin uğurlu bəhrələridir. Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsi məqsədilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Gəncə Bölməsində ayrıca Nizami Gəncəvi Mərkəzinin yaradılması da İlham Əliyev epoxasının elm istiqamətdə düşünülmüş tədbirlərindən biridir. Nizami Gəncəvi ilində Azərbay-

can Milli Elmlər Akademiyasında bir çox böyük tədbirlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Bunların sırasında Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Akademiyasının müxbir üzvü Nüşabə Araslının rəhbərliyi ilə və bu şöbənin əməkdaşlarının iştirakı ilə 2 cildlik Nizami Gəncəvi ensiklopediyasının yaradılmasının, Əlyazmalar İnstitutunda akademik Teymur Kərimlinin rəhbərliyi ilə Nizami Gəncəvinin əsərlərinin akademik nəşrinin, elmi-tənqidi mətninin hazırlanmasına dair tədbirləri xüsusi qeyd etməyi özümə borc bilirəm. Bunlar Nizami Gəncəvinin öyrənilməsində tamamilə yeni mərhələdir və yeni hadisələrdir.

Ümumiyyətlə, Nizami Gəncəvi İli ziyalıların, alimlərin, ədiblərin, yazıçıların, mədəniyyət xadimlərinin qarşısında böyük vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr həm Nizami Gəncəvinin dünyaya tanıtmağa, həm də ölkəmizdə yeni nəsillərdə milli iftixar duyğusunu yüksəltməyə, Nizami Gəncəvi irsini yayaraq, təbliğ edərək, dərinlən öyrənərək dünyaya çatdırmağa xidmət edəcəkdir. Nizami Gəncəvi özü deyirdi ki, çox iti zehinlər yatan oldular, axırda saxsı qab satan oldular. Müasir gəncliyi Nizami Gəncəvi nümunəsində böyütməkdən, bu dahi şəxsiyyəti dünyaya tanımaqdan yorulmaq və doymaq olmaz. Belə olduqda ölkəmizdə Nizamilər, Fizulilər, Mirzə Fətəli Axundzadələr, Mirzə Cəlillər, Yusif Məmmədliyəvlər hazırlayıb yetişdirmək mümkün olacaqdır.

Nizami Gəncəvi ideallarını müasir dünyanın inkişafına və doğma xalqının daha xoşbəxt gələcəyinə gur işıq saçır.

ELNUR SULTANOV

AR XİN-nin xüsusi tapşırıqlar
üzrə səfiri –
UNESCO üzrə AR Milli
Komissiyasının Baş katibi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi ili” elan edilməsi və dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkirinin anadan olmasının 880 illiyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunmasını Azərbaycanın zəngin ədəbi və mədəni irsinin öyrənilməsinə və beynəlxalq səviyyədə təbliğinə böyük töhfədir. Sərəncam Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin milli-mədəni dəyərlərimizin qorunması, onun yaşadılması və təşviq edilməsinə göstərdiyi xüsusi diqqət və qayğının parlaq nümunəsidir.

“Nizami Gəncəvi ili” çərçivəsində qeyd edilən bu güncü tədbir də Nizami Gəncəvinin əsərlərinin Azərbaycanın, türk dünyasının və bəşəriyyətin mədəni sərvətləri arasında yerinə və əhəmiyyətinə həsr edilmişdir.

Şairin yubileyinin ölkəmizdə ən yüksək səviyyədə qeyd

edilməsi heç də təsadüfi deyildir. Belə ki, Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı ədəbi irsimizin ən gözəl nümunələrindəndir. Onun fəlsəfi baxışları dünya fəlsəfi fikir tarixinə öz dərin təsirini göstərmişdir.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığı, -2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında əsərləri dövlət varidatı elan edilən müəlliflərin siyahısına daxil edilmişdir. Nizami Gəncəvi irsini və şəxsiyyətini Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev çox yüksək qiymətləndirərək: “Azərbaycan xalqının qədim tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, şeirini Şərq aləmində, bütün dünyada Nizami Gəncəvi ilə tanıyırlar. Azərbaycana, Azərbaycan xalqına təkcə Nizami Gəncəvi kimi dahi bir şəxsiyyət bağışladığı-

na görə Gəncə torpağı, Gəncə xalqı, gəncəlilər əbədi minnətdarlığa layiqdirlər”, – demişdir.

Vurğulanmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının öyrənilməsi, yaşadılması, gələcək nəsillərə ötürülməsi və beynəlxalq aləmdə təbliği istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilmişdir. Onlardan biri kimi də Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinin nəfis tərtibatda yenidən nəşr olunmasını qeyd etmək olar.

Nizami Gəncəvi, şübhəsiz, tək Azərbaycana deyil, həm də bütün bəşəriyyətə məxsusdur. Onun ölməz əsərləri dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olun-

muş, əsrlər boyu həm Şərq, həm də Qərb dünyası üçün ilham qaynağı olmuşdur. O, türk dünyasının bir çox mütəfəkkir və ədibləri üçün ustad olmuş, əsərləri bütün türk dünyasında doqquz əsrə yaxındır ki, sevilərək oxunur. Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Füzuli məhz Nizami Gəncəvinin təsiri ilə məşhur “Leyli və Məcnun” poemasını qələmə almışdır. Dahi Azərbaycan bəstəkarları Üzeyir Hacıbəyli “Leyli və Məcnun” operasını, Qara Qarayev “Yeddi gözəl” baletini, Fikrət Əmirov “Nizami” simfoniyasını Nizamidən ilham alaraq yaratmışlar.

Nizami Gəncəvinin ölməz əsərləri Şərq miniatür sənətinin inkişafına da təkan vermişdir. Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, “Miniatür sənəti” 2020-ci ildə çoxmillətli nominasiya olaraq Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan və İran tərəfindən Bəşəriyyətin Qeyri-maddi Mədəni İrsinin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir.

Dahi şairin 880 illik yubileyi ilə bağlı ölkəmizdə bir sıra tədbirlər keçirilmişdir. Yubiley tədbirlərinin UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası tərəfindən də ölkəmizdə və ölkəmizdən kənar, o cümlədən UNESCO-nun baş qərargahında qeyd olunması nəzərdə tutulmuşdur. Cari ildə TÜRKSOY-a üzv olan ölkələrin UNESCO üzrə Milli Komissiyaları arasında tədbirin həyata keçirilməsi, həmçinin UNESCO üzrə Milli Komissiyanın dəstəyi, ölkəmizin Braziliyadakı Səfirliyinin təşkilatçılığı ilə dahi mütəfəkkirin yaradıcılığına dair portuqal dilində kitabın nəşr etdirilməsi də planlaşdırılır.

Braziliyada səfir olduğum dövrə aid bir xatirəmi də sizinlə bölüşmək istərdim. 2015-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Nizami Gəncəvinin nəşr olunan əsərləri Fond tərəfindən Braziliya Senatına hədiyyə edilmişdi. Həmin vaxt Braziliya Senatında Azərbaycanla dostluq qrupunun rəhbəri Nizami poeziyasına valeh olmuş və öz təşəbbüsü ilə Nizaminin aforizmlərini portuqal dilinə tərcümə etdirərək kitab şəklində nəşr elətdirmişdi. Bu bir daha onu göstərir ki, Nizami Gəncəvinin ideyaları, fikirləri sərhəd tanımır, qitələri aşaraq dünyanın hər tərəfinə yayılır.

Nizami Gəncəvinin ölməz əsərləri Şərq miniatür sənətinin inkişafına da təkan vermişdir. Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, “Miniatür sənəti” 2020-ci ildə çoxmillətli nominasiya olaraq Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan və İran tərəfindən Bəşəriyyətin Qeyri-maddi Mədəni İrsinin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının öyrənilməsi, yaşadılması, gələcək nəsillərə ötürülməsi və beynəlxalq aləmdə təbliği istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilmişdir. Onlardan biri kimi də Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»sinin nəfis tərtibatda yenidən nəşr olunmasını qeyd etmək olar.

Nizami Gəncəvi ümumbəşəri şair olduğu üçün onun əsərləri, ideyaları dünyanın hər yerində, bütün mədəniyyətlərdə öz dəyərini və bəşəriyyətini qoruyur. UNESCO bu baxımdan Nizami Gəncəvinin ideya və fikirlərini təbliğ edə biləcək ən uyğun platformalardan biridir. Heç də təsadüfi deyil ki, bu gün UNESCO tərəfindən təbliğ və təşviq edilən ümumbəşəri dəyərlər vaxtilə Nizami Gəncəvinin əsərləri vasitəsilə bütün dünyaya yayılmışdır.

Şübhəsiz, Nizami Gəncəvinin UNESCO üçün bu qədər dəyərlili edən onun fəlsəfi fikirləri ilə UNESCO ideyaları arasındakı bağlılıqdır. Çünki Nizami yaradıcılığının mərkəzində insan və onun daxili dünyası, mənəvi kamilləşməsi və azadlığı dayanır. Nizami fəlsəfəsində insan, onun həyata baxışı, dəyərləri ümumbəşəridir. Doqquz əsr öncə onun poeziyasında ifadə olunan fikirlər və hətta Niza-

minin cahilliklə, eləcə də azad düşüncəyə qarşı çıxanlarla mübarizəsinin özü də müəyyən dəyərlər ifadə edirdi. Hansı ki, biz bu gün əsrlər sonra UNESCO tərəfindən həmin dəyərlərin təbliğ edildiyinin şahidi oluruq. Bu ideyalar arasında cahilliyə, qadın hüquqsuzluğuna qarşı mübarizə, insan əməyinə hörmət, insanın mənəvi kamilləşməsi, sülhə və ədalətə çağırış, humanizm xüsusi yer tutur.

Onun əsərlərində həm də sülh ideyası təbliğ olunur. Həqiqətən də, sülh cəmiyyəti elə birgəyashayış formasıdır ki, orada qarşılıqlı hörmət, ümumi dəyərlər, müxtəlif millətlərdən və dinlərdən olan insanlara bərabər humanist yanaşma mövcuddur. UNESCO-nun da təbliğ etdiyi əsas dəyər sülhdür. UNESCO-nun Konstitusiyasının 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, sülh insanların düşüncəsində yarıdılmalıdır. Sülh bu gün 2030-cu il BMT-nin davamlı inkişaf

məqsədlərində də yer almaqdadır. BMT tərəfindən elan olunan bu davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq UNESCO tərəfindən də prioritet hədəflər olaraq müəyyən edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan sülh mədəniyyətinin, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun təşviqinə xüsusi önəm və töhfə verir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2008-ci ildə təşəbbüs etdiyi Bakı Prosesi bunun bariz nümunəsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu Proses çərçivəsində UNESCO ilə uğurlu tərəfdaşlıq qurulmuşdur.

Hesab edirəm ki, dahi şairin yubileynin müxtəlif tədbirlər vasitəsilə qeyd olunması, eləcə də Nizami Gəncəvi yaradıcılığının hər keçən gün daha da dərinlən öyrənilməsi və təbliğ edilməsi bütün bəşəriyyətin ortaq qazancı olacaqdır.

NİZAMI YARADICILIĞI QLOBAL MƏNƏVİ DƏYƏR KİMİ

TEYMUR **KƏRİMLİ**

*M. Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun direktoru, akademik*

Ölkə Prezidentinin 2021-ci ili “Nizami Gəncəvi ili” elan etməsi çox müdrək bir sərəncamdır və bu, xalqımızın ən geniş dairələrində Nizamini daha dərindən öyrənməyə rəvac verəcəkdir. 2020-ci ilin 10 noyabrında Azərbaycanın qədim və zəngin tarixində yeni bir epoxa başladı. Mən buna “Postqələbə epoxası” deyirəm. Bu elə bir epoxadır ki, bizim indiyə qədər milli tariximizdə keçdiyimiz, bəlkə də ən yüksək zirvələrdən biridir. Mən bu mərhələni millətin fəxr zirvəsi, sevinc zirvəsi, özünü təsdiq zirvəsi kimi xarakterizə edirəm. Belə bir zirvənin əldə edilməsində 3 əsas məqamı göstərmək istəyirəm:

B

İrinci məqam diplomatik yöndür. Yəni, hörmətli cənab Prezidentimizin diplomatik sahədə əldə etdiyi möhtəşəm uğurların döyüş meydanında da qələbəmizin əldə edilməsində çox böyük rolu var. Əgər bu cür yüksək səviyyəli diplomatiya olmasaydı, Prezidentin möhtəşəm çıxışları, müsahibələri olmasaydı, bəlkə də heç bu qədər möhtəşəm qələbəyə nail ola bilməzdik.

İkinci, bizim hərbi qələbəmizdir. Bu da Azərbaycan əsgərinin, Azərbaycan oğullarının şi-

rin canlarını “uf” demədən Vətən yolunda qurban verməsi nəticəsində əldə etdiyi möhtəşəm qələbədir.

Üçüncü, mədəni qələbədir ki, bu mədəni qələbə də məhz Nizami Gəncəvi kimi böyük şəxsiyyətlərin sayəsində əldə olunub. Nizamini oxuyarkən, onun bənzərsiz yaradıcılığına dərindən nüfuz edərkən onu yetirən bir xalqın qədim və mədəni olmasına şübhə yeri qalmır.

Bu qələbələr ilində, qələbələrin zirvəsində “Nizami ili” elan edilməsi çox təbiidir. Mən buna möhtərəm Prezidentin müdrək qərarı kimi baxıram.

Bilirik ki, klassiklər hər bir nəsil üçün yenidən doğulur, hər nəsil üçün öz yeni töhfəsini verir, hər nəslin inkişafında öz yeni qüvvəsini, səyini və töhfəsini əsirgəmir. Bu baxımdan postqələbə epoxasının Nizamisi yenidən doğuldu. Bu gün bizim öyrəndiyimiz Nizami, bu gün bizim tanıdığımız Nizami, bu gün bizim təbiğ edib, dünyaya tanıtdığımız Nizami XIX əsrin Nizamisi deyil, Sovet dövrünün Nizamisi deyil. Bu gün yeni bir Nizami doğulub. Bunda bizim milli birliyimizin çox böyük rolu var. Məhz Nizami kimi dahilərin xalqa göstərdiyi yolla gedəndə bu cür milli birliyə nail olunur, bu cür böyük uğurlar əldə edilir.

Hörmətli akademik İsa Həbibbəylinin Nizamini İskəndərlə qarşı-qarşıya qoyub, müqayisə aparmasına, hər iki möhtəşəm simanın tarixdəki rolunu müəyyən etməsinə mən onu əlavə etmək istərdim ki, Nizami İskəndər səviyyəsində tarixi bir şəxsiyyətdir. Bəlkə də öz sənəti ilə ondan daha ucadadır. Təsəvvür edin ki, tarixi İskəndər Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzi Bərdədə olmayıb. Amma Nizami öz vətəninə o qədər böyük məhəbbətlə sevir ki, bu cür böyük şəxsiyyətin Azərbaycandan yan keçməsinə, Bərdədə olmasına razı olmur. O, İskəndəri Bərdəyə, Azərbaycanın hökmdar qadını Nüşabənin ayağına gətirir. Nüşabə ona insanlıq dərsi verir. Bu, Nizaminin bizə bəxş etdiyi ən böyük hədiyyədir, ən böyük töhfədir. Yəni Azərbaycanı bu qədər yüksəyə qaldırmaq ancaq öz vətəninə təmənnəsiz məhəbbətlə sevən bir azərbaycanlının işi ola bilər. Məhz bu cəhət onu göstərir ki, Nizami necə böyük bir azərbaycanlıdır. Nizamini bizim əli-

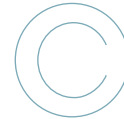
mizdən almağa yönəlmiş böhtanlar yağdıran məkrli düşmən bu faktın qabağında səsinə ucaldıb heç bir söz deyə bilməz.

Mən bir analogiya aparmaq istərdim. XII əsrdə Nizami bizim eradan əvvəl yaşamış həqiqi, tarixi İskəndəri Azərbaycana gətirir, bizim bədnam qonşularımız isə XXI əsrdə saxta “İskəndər”i Ermənistanla gətirir. Nizaminin həqiqi İskəndəri sülh, düşmənin saxta “İskəndər”i isə ölüm daşıdır. Ona görə də onların Azərbaycana qarşı yönəldikləri “İskəndər” partlamadı, düşdüyü yerdə qaldı. Azərbaycana ziyan toxundurdu bilmədi. Mən deyərdim ki, saxta “İskəndər”i əsl İskəndərin ruhu, Nizaminin ruhu partlamağa qoymadı. Bu bir daha onu göstərir ki, bizim qələbəmiz, bizim dövlətimizin inkişafı təkəcə bizim iqtisadi inkişafımızla bağlı deyil. Həm də bizim mədəni inkişafımızla bağlıdır. Nizami kimi böyük şəxsiyyətlərin ruhunun qanadlarının bizim üstümüzə gərilməsi ilə bağlıdır.

Nizami dahidir, Nizami böyük şəxsiyyətdir. Bu fikri hamı deyə bilər. Adi sözlə söyləmək bir o qədər də effekt vermir. Nizami nəyə görə böyük şəxsiyyətdir? Bu sualla cavab tapmaq lazımdır.

Nizami dünya ədəbiyyatında cığır açmış, yeni yol açmış şəxsiyyətlərdəndir. Nizamiyə qədərki dünya ədəbiyyatı necə idi? Ona qədər Şumerlərin “Gilqamış” dastanı, Homerin “İliada”, “Odiseya” dastanı, Firdovsinin “Şahnamə”si var idi. Bu əsərlər nədən bəhs edirdi? Yenə də hökmdarlardan, allahlardan, tanrılardan, qəhrəmanlardan. Lakin onlar adi insanlara qədər gəlib çıxmırdı. Nizami isə şeiri öz dediyi kimi, “saraylardan daxmalara gətirdi”. Nizami adi insa-

nın həyatına önəm verdi. Nizami göstərdi ki, cəmiyyət həyatı təkəcə şahlardan, saraylardan, tanrılardan, böyük insanlardan ibarət deyil. Həyat həm də adi insanlardan ibarətdir. Çünki hamını Allah yaradıb. Hamı tanrı bəndəsidir. Hamının yaşamaq haqqı, yaşamaq hüququ var. Bu, Nizamini ədəbiyyata gətirdiyi bir demokratizm idi. Bu, Nizami humanizminin bir zirvəsi idi. Və bu bir ənənə halını alıb, Nizamidən sonrakı ədəbiyyatda öz geniş təcəssümünü və təbliğini tapdı. Təsədüfi deyil ki, dünya ədəbiyyatında Nizami məktəbinin yüzlərlə görkəmli nümayəndələri var. Nizamişünas professor Qəzənfər Əliyevin belə bir əsəri var, “Nizami məktəbinin ardıcılıqları”. Bu kitabda təkəcə Azərbaycandan deyil, təkəcə Yaxın və Orta Şərqdən deyil, ümumiyyətlə bütün dünyadan 500-dən çox Nizami ardıcılığının adı çəkilib. Hansı böyük dahinin 500-dən çox ardıcılı var?

Bu gün yeni bir Nizami doğulub. Bunda bizim milli birliyimizin çox böyük rolu var. Məhz Nizami kimi dahilərin xalqa göstərdiyi yolla gedəndə bu cür milli birliyə nail olunur, bu cür böyük uğurlar əldə edilir.

Məncə, Nizami bu baxımdan dünya ədəbiyyatında unikal bir sənətkardır. Nizaminin irəli sürdüyü humanizm insanı hər şey-

dən uca tutmasında, insanın bu dünyada həyatını xoş keçirməsini, xoş güzəran yaşamasını təbliğ etməsindədir. Məhz bunlar Nizamini dünya ədəbiyyatının sonrakı korifeylərinə sevdirdi. Nizamini ona görə də 500-dən artıq ardıcılı yetişib. Onların da ən böyüyü Məhəmməd Füzulidir.

Bəs Nizamini yetişdirən hansı mühit idi? XII əsr Gəncə ədəbi mühiti. İnsan nə qədər böyük olur-olsun, nə qədər talantlı olur-olsun, nə qədər fenomenal zəkası olur-olsun, əgər onun əlində hazır material yoxdursa, hazır biliklər yoxdursa, o zəkayı kifayət qədər parlaqlığı ilə göstərə bilməz. Bu baxımdan XII əsr Gəncə ədəbi mühiti elə bir zirvəyə çatmışdı ki, bu mühit məhz Nizamini yetirməli idi və yetirdi də. Ümumiyyətlə, Sovet klassikləşməsinin ideologiyası belə idi ki, məşhur insanlar yoxsul olmalı idilər. Mütləq kasıb dairələrdən çıxmalı idilər. Ancaq görək, Nizamiyə münasibətdə bu fikir özünü doğruldurmu? Nizami o dövrdə əldə etdiyi kitabları hardan ala bilərdi? Yəni kütləvi kitabxanalar yox idi, Nizamini imkan da yox idi ki, getsin minlərlə kitab alsın. Nizami saray kitabxanasından istifadə yolu ilə bu bilikləri əldə etmişdir. Nizami hardan qədim yunan fəlsəfəsini bilirdi, qədim yunan tarixini bilirdi, Şərq fəlsəfəsini bilirdi? Bunları saray kitabxanalarının sayəsində oxuyub bilmişdir. Nizami dövrünün təkə böyük şairi deyildi, həm də saraya yaxın bir adam idi. Amma o qədər məğrur bir adam idi ki, heç bir şahın dəvətini qəbul etmirdi. Heç bir sarayda saray şairi olmaq istəmirdi. İnsanlara, bəşəriyyətə xidmət edirdi. Bu gün də Nizamini müasirliyi məhz bununla ölçülür ki, Nizami

adi insanlara yanaşmada çox böyük mərhəmət göstərirdi. Nizamiyə qədər də bu mərhəmət var idi. Nizamini mənsub olduğu İslam dinində İslam dininin yaradıcısı Məhəmməd peyğəmbər (s.s) insana çox böyük mərhəmət nümayiş etdirirdi. Bu ideyalar Quran və Peyğəmbərin hədisləri vasitəsilə Nizami yaradıcılığına da keçmişdi, Nizami kimi böyük sənətkarlar da onu ədəbiyata gətirmişdilər. Nizamidən sonra onun məktəbinin davamçılarından olan böyük Sədi Şirazi yetişdi. Sədi Şirazinin əsas irəli sürdüyü ideyalar, fikirlər Qurandan gəlirdi. Çoxu İslam dinindən gəlirdi, Nizamidən gəlirdi. Nizami böyük bir sənətkardır ki, onun irəli sürdüyü fikirlər, ideyalar bu gün də bizə gərəkdir. Bu gün də bizim əlimizdən tutur. Bizim dövlətçiliyimizin inkişafında özünün önəmli rolunu oynayır.

Nə qədər ki, Azərbaycan var, nə qədər ki, böyük şəxsiyyətlər var, Nizami də bizimlə olacaq. Bizim yüksəlişimizdə, bizim qələbəmizdə, bizim milli inkişafımızda öz rolunu oynayacaq.

Mən bir analogiya aparmaq istərdim. XII əsrdə Nizami bizim eradan əvvəl yaşamış həqiqi, tarixi İskəndəri Azərbaycana gətirir, bizim bədnam qonşularımız isə XXI əsrdə saxta "İskəndər"i Ermənistanına gətirir.

NİZAMININ İQTİSADI FİKİR TARİXİNDƏ YERİ

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi İli” elan edilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb. Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni səhifə açmış nadir şəxsiyyətlərdəndir. Nəhəng sənətkarın xalqımızın mənəviyyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş parlaq irsi əsrlərdən bəri Şərqi misilsiz mədəni sərvətlər xəzinəsində özünəməxsus layiqli yerini qoruyub saxlamaqdadır. Nizami Gəncəvi ömrü boyu dövrün mühüm mədəniyyət mərkəzlərindən olan qədim Azərbaycan şəhəri Gəncədə yaşayıb yaradaraq, Yaxın və Orta Şərq fəlsəfi-ictimai və bədii-estetik düşüncə tarixini zənginləşdirən ecazkar söz sənəti incilərini də məhz burada ərsəyə gətirib. Nizami Gəncəvinin geniş şöhrət tapmış “Xəmsə”si dünya poetik-fəlsəfi fikrinin zirvəsində dayanmaqla yanaşı, həm də hazırda da aktuallığını qoruyan iqtisadi fikirlərlə də zəngindir. Nizami yaradıcılığında təməl iqtisadi biliklərdən olan qənaətlə, eyni zamanda xəsisliklə bağlı maraqlı yanaşma var. Belə bir bəndi misal çəkə bilərik:

**Dünyadan əlimdə mal yoxsa əgər,
Qənaət ki vardır, kifayət edər.**

Qənaət məsələsi bu gün iqtisad elminin, iqtisadi fikrin məhək daşığıdır. Bu gün istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə fiskal dayanıqlıq və makroiqtisadi dayanıqlığın əsası qənaət rejiminin üzərində qurulub. Eyni zamanda yaşıl enerji yanaşması bundan ibarətdir ki, bizim enerjiyə etdiyimiz qənaət, həmin miqdarda enerjiyi istehsal etməkdən daha səmərəlidir. Bu həm ətraf mühitin qorunması, həm də iqtisadiyyat nöqtəyi-nəzərdən çox vacib bir baxışdır. Nizami demək olar ki, bütün poemalarında qənaət mövzusunə toxunur. Amma «Leyli və Məcnun» poemasında “Şadlıq və qənaət” adlı hekayəsini xüsusilə qeyd etmək istərdim. Əsərdə belə bir ifadə var. “İnsanlardan başqa bütün canlılar, qənaət evində tutmuşdur qərar”. Bəli, insanlar bəzən acgözlük nümayiş etdirirək, əslində davamlı iqtisadi inkişafa xələl yetirmiş olurlar.

Beynəlxalq ərzaq təşkilatının məlumatına görə bu gün dünyadakı qida ehtiyatının üçdə biri israf olunur. Bu isə 1.3 milyon ton ərzaq deməkdir. İstərsə də israf olunan bu payın təxminən dördü birini 1 milyard dollara yaxındır. Başqa bir fakt nəzər yetirsək, digər tərəfdən dünyada hər doqquz nəfərdən biri aclıq keçirir. Deməli, əslində normal qənaət olsaydı,

israfçılıq olmasaydı və ərzaqdan düzgün istifadə olunsaydı, onda qida tapmaq problemi tamamilə aradan qaldırılmış olardı.

Böyük Nizami “İsgəndərnamə”də qənaətçiliyin faydasını göstərməklə yanaşı, həm də xəsislik etmənin doğru olmadığını yazır. Onun gözəl bir ifadəsini diqqətinizə çatdırım:

*Xaqanın gəliri keçsə də ələ.
Sel kimi axıtma, yağıştək
xərclə.
Malından bir az ye, bir az ver,
ancaq
Başqalar üçün də azacıq sax-
la.*

Dahi mütəfəkkirin yaradıcılığını diqqətlə gözdən keçirdikdə biz görürük ki, Nizami Qurandakı miyanə - yəni orta xətt paradoksmasından öz fəlsəfəsində istifadə etmişdir. Bu yanaşma bir tərəfdən qənaət etmək, digər tərəfdən xəsislikdən qorunmaq-la iqtisadiyyatın bütün sferalarını – istehsal, bölgü, mübadilə, istehlakı tamamilə əhatə edir və optimallaşdırır. Yeri gəlmişkən, Nobel mükafatı laureatı Kəntoroviç optimallaşmanı ötən əsrin 30-40-cı illərində kəşf etməsinə baxmayaraq, o zaman onun kəşfi düzgün başa düşülməmiş və yalnız 70-80-ci illərdə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Nizami isə 800 il bundan qabaq bu fikirləri irəli sürmüşdü ki, biz xəsisliklə qənaətin arasında dayanmalıyıq.

İkinci məsələ yığım və böhranla bağlı mübarizədir. Bu istiqamətdə Nizaminin çox gözəl bir fikri var: “Yeddi gözəl” poemasında “Quraqlıq ili və Bəhramın rəiyyətə mərhəməti” adlı hekayəsində 4 il Bəhram Şahın hakimiyyəti dövründə ölkədə quraqlıq baş verdiyi yazılır. Bəhram Şah bütün anbarların ağzını açır, kəndardan da taxıl gətirir, əhaliyə yardım edir, dəstək verir. Nizami vəziyyəti belə təsvir edir:

*“Səxavətli şahın dən anbarından,
Bol buğda apardı hər gələn insan.
Şahın karvanları yad
ölkələrdən
Daşıyıb gətirdi təzə-təzə dən.
Xəznənin pulları dönmüşdü suya,
Bəhram şah qalırdı qeydə,
qayğıya”.*

2020-ci ildə quraqlıq böhranı, Ermənistanın hərbi fəndlərinə qarşı əks-həmlə əməliyyatı, neft qiymətlərinin tarixdə görülməmiş 15 dollara qədər azalması kimi böhranlarla Azərbaycan eyni vaxtda mübarizə apardı. Beynəlxalq Valyuta Fondunun hesablamaları göstərir ki, 2020-ci ildə Azərbaycan 40 inkişaf etməkdə olan ölkənin arasından kumulyativ fiskal dəstək nöqtəyi-nəzərindən, yəni daha çox dövlət resurslarının hesabına iqtisadiyyatın və biznesin dəstəklənməsinə görə birinci yerə çıxmışdır. Bu siyahıya bizdən dəfələrlə varlı ölkələr olan Çin, Səudiyyə Ərəbistanı və Hindistan kimi ölkələr daxildir.

Daha iki məqamı qeyd etmək olar. Bunlardan biri Nizami Gəncəvinin elmə, insan kapitalına verdiyi dəyərdir.

*“İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti malı”*

Harvard universitetinin professoru Ricardo Hausmann texnologiyanın üç hissədən ibarət olduğunu bildirir: Texnologiyanın birinci hissəsi alətin özüdür. İkinci hissəsi ondan istifadə təlimatıdır. Əgər sənin vəsaitin varsa kompüter ala bilərsən və təlimatı da sənə e-mail vasitəsilə göndərə bilərlər. Ricardo Hausmann burda ən vacib məsələnin bilik - o kompüterini və təlimatları istifadə etmək bacarığı və sərəfəsi olduğunu vurğulayır. Hansı ki, bu bilik başdan başa keçmir, onu bir yerdən başqa yerə aparmaq mümkün deyil. Nizami də yuxarıda qeyd olunan misralarda insanın bilik və bacarığı qədər böyük bir kapitalın olmadığını deyir. Təsəffüf deyil ki, bizim yaşadığımız cəmiyyətdə bilik iqtisadiyyatı, sərəfə iqtisadiyyatı, bacarıqlar iqtisadiyyatı kimi anlayışlar var. Nizami Gəncəvi böyük ensiklopedik alim olaraq, bu haqda hələ 800 əvvəl yazırdı.

Dayanıqlılıq və inklüziv cəmiyyət barədə danışaq. Bizə tədris edirdilər ki, ticarətin əhəmiyyətindən bəhs edən merkantilizm 16 - 17-ci əsrlərdə formalaşmış və Fransa bu sistemin üzərində ticarət imperiyası qurmuşdu. Nizami isə merkantil iqtisadi ideyalardan çox əvvəl cəmiyyətin inkişafında ticarətin mütərəqqi rolu barədə yazırdı. Təsəvvür edin ki, bu gün Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Dünya Ticarət Təşkilatı kimi qurumlar, ötən əsrin 80-90-cı illərində qəbul olunmuş Vaşinqton Konsensusu belə

azad ticarətdən danışır. Nizami azad ticarətin iqtisadiyyat üçün böyük əhəmiyyətini hələ o dövrdə qeyd edirdi.

Eyni zamanda Nizami insanın insanla, insanın cəmiyyətlə, insanın təbiətlə vəhdətini təbliğ edirdi ki, bu BMT-nin hazırkı dayanıqlı inkişaf məqsədləri ilə tamamilə üst-üstə düşən bir məsələdir.

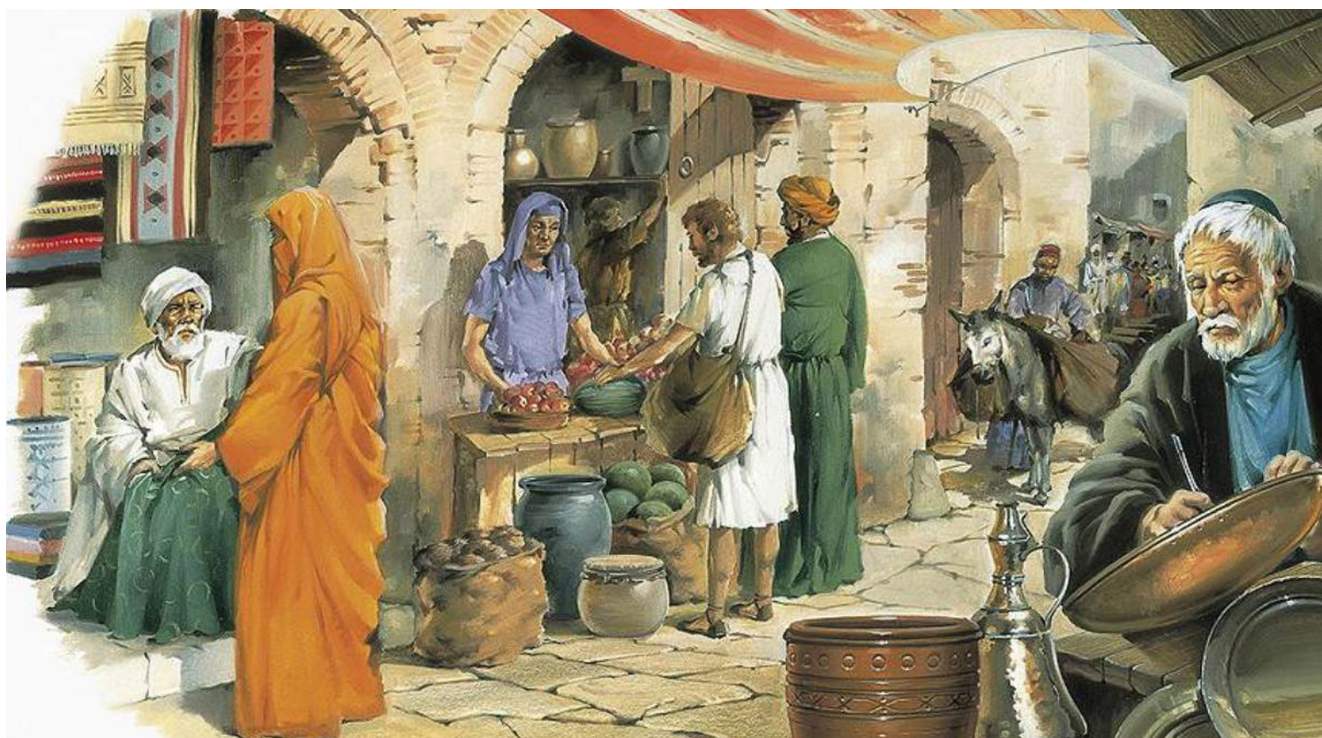
Yekunda Nizaminin əmək məhsuldarlığı ilə bağlı fikirlərini onun bu beyti ilə qeyd etmək olar:

“Hər halda sən çalış, həyat əməkdir,
Cənnət kahıllığı nəyə gərəkdir”

Məşhur Nobel mükafatı laureatı Pol Krugmanın belə bir fikri var ki, “Məhsuldarlıq hər şey demək deyil, amma uzun müddətdə hər şey deməkdir”. Faktiki olaraq Nizami Gəncəvi hələ 800 il öncə əməyi, əmək məhsuldarlığını önə çəkməklə bu gün bütün iqtisadiyyatların çatmağa çalışdığı məhsuldarlıq hədəfini vurğulayıb. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzində maliyyə proqramlaşması əsasında hesablama aparılıb və bizim hesablamalar onu göstərdi ki, Azərbaycanda bir vahid məhsulun atmasına 0.6 vahid əmək, 0.4 vahid kapital lazımdır. Bu da Azərbaycanda əməyin rolunun kapitalin rolundan daha çox olduğunu

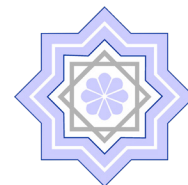
göstərir. Burada söhbət əsasən kvalifikasiyalı, savadlı, bacarıqlı əməkdən gedir ki, dahi Nizami 800 əvvəl insan kapitalının vacibliyini bizim diqqətimizə çatdırmışdı.

Nizami ilə tanış olandan sonra aydın olur ki, o həm də iqtisadi təfəkkürü olan bir insandır. İqtisadiyyat elminin yaranmasını Aristotelin vaxtı ilə “ekonomiks” sözünü elmə gətirməsilə və ya Adam Smitin bunu klassik elm formasına salması ilə əlaqələndirirlər. Amma Nizamini oxuduqca başa düşürsən ki, Nizami ensiklopedik alim olaraq, həm də iqtisadiyyat sahəsində dərin iz buraxıb və bu sahədə də ondan öyrənməyə dəyər.

Faktiki olaraq Nizami Gəncəvi hələ 880 il öncə əməyi, əmək məhsuldarlığını önə çəkməklə bu gün bütün iqtisadiyyatların çatmağa çalışdığı məhsuldarlıq hədəfini vurğulayıb.

YARADICILIĞI BOYU ÖZ TÜRKLÜYÜ İLƏ FƏXR ETMİŞ DAHI

Nizami Gəncəvi şəxsiyyəti XII əsrdə - Azərbaycan-türk mədəniyyətinin möhtəşəm bir tarixi zirvəsində yetişmişdir. IX-XII əsrlərdə coğrafi məkan baxımından, Azərbaycan da daxil olmaqla, Yaxın və Orta Şərq regionu, Doğu-Batı Asiya ərazilərində baş vermiş mədəni inkişaf və onun xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi aktual problem olaraq qalmaqdadır. İslam mədəniyyəti toplusunda bir sıra oxşarlıqlar, həm də hər bir xalqın öz payı və öz məxsusi keyfiyyətləri görünməkdədir. Bu dövrdə Azərbaycan sənətkarlarının, o cümlədən Xətib Təbrizi, Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvi və başqalarının islam mədəniyyətinə xidmət etmiş türklər arasında xüsusi rolu vardır.

ZƏHRA **ALLAHVERDİYEV**A

*N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Nizami Gəncəvi sənətinin bənzərsizliyi və böyüklüyü onun yüksək humanizmində, ilahi eşq ideyasının mükəmməliyində və türk-islam mədəniyyətini dünya poeziyasında yüksək zirvəyə qaldırmasındadır. Şərq humanizm nəzəriyyəsinə əsaslanan Nizami Gəncəviyə görə, varlıqların ən gözəli insandır və o, “Nuri əz an dide ke binatər əst” (O uzaq-görənin bir nurudur). İlahinin gözəllik və kamilliyindən insanda nişanlar vardır, eşqin yazılmış ən gözəl xətti Ona, yəni İnsana qismət olub. Allahın yer üzünün şərəfli olaraq yaratdığı insana məhəbbət və mərhəmət göstər-

mək özü kamillik, böyüklük nişanədir.

Nizami Gəncəvi Şərqin böyük mütəfəkkiri olaraq öz əsərlərində insan və cəmiyyət faktoruna hərtərəfli yanaşmış, dünya fəlsəfi fikrinin əsas məsələlərini poeziyaya ustalıqla gətirmişdir. O, cəmiyyətdə din və ədalətin qorunmasını, insanın bir fərd olaraq kamilliyini xüsusi olaraq təbliğ edirdi. Şairin “Sirlər xəzinəsi”ndə irəli sürdüyü “şahlıq və ədalət” məsələsi onun ədalətli cəmiyyət haqqında ideallarından irəli gəlirdi. Nizamiyə görə, ədalət şahlığın əsas təməli olmaqla, dövlətin qüdrəti, özülü,

xalqa bağlı bünövrəsi deməkdir. Məlumdur ki, əsərin “Sultan Səncər və qarı” hekayəsində zülmə məruz qalmış qoca qarı Sultan Səncərdən ədalət tələb edir. Bu hekayədə qarı obrazı əslində qafil şahı ayılmaq üçün bir vasitə, müdriklik simvoludur.

Burada diqqət humanizmin əsas kontekstinə – insan hüququ, ictimai ədalət, şah və rəiyyət probleminin həllinə yönəldilmişdir. Əsərdə qarının haqlı nəsihətləri əslində şairin öz düşüncələrini əks etdirir. Bəzi beytləri diqqətə yetirək:

ی‌ن‌ک‌ ی‌ه‌اش‌ ی‌و‌ع‌د‌ و‌ م‌د‌ن‌ب‌
 ی‌ن‌ک‌ ی‌ه‌ا‌ب‌ت‌ م‌ک‌ن‌ و‌ چ‌ م‌ن‌ ه‌اش‌
 د‌ن‌ک‌ ت‌ی‌ال‌ و‌ ب‌ی‌ت‌رت‌ م‌ک‌ ه‌اش‌
 د‌ن‌ک‌ ت‌ی‌ا‌ع‌ر‌ب‌ ت‌ی‌ع‌ر‌ م‌ک‌ح‌
 د‌ن‌ن‌ ن‌ا‌م‌ر‌ف‌ ط‌خ‌ر‌ب‌ ر‌س‌ م‌م‌ا‌ت‌
 د‌ن‌ن‌ ن‌ا‌ج‌ ر‌د‌ و‌ ل‌د‌ر‌د‌ش‌ ی‌ت‌س‌و‌د‌
 م‌د‌ر‌ک‌ ر‌ب‌ز‌ور‌ی‌ز‌ ا‌ر‌م‌ل‌ا‌ع‌
 م‌د‌ر‌ک‌ ر‌ن‌ه‌ چ‌ ر‌خ‌ا‌ ی‌و‌ت‌ ا‌ت‌¹

Bəndəsən, lakin şahlıq iddiası edirsən.

Şah deyilsən, çünki zülm edirsən. Şah vilayətdə qayda yaradanda, Rəiyyətin hökmünü əsas tutar ki, hamı şah fərmanını başı üstündə saxlasın, Onu öz dostu bilib könlündə, canında saxlasın.

(Sənsə) aləmi alt-üst etmişən, Bununla sən nə hünər etmişən?

Nizaminin hekayə mətninə müdaxiləsi hər dəfə olduğu kimi, burada da Şərqi ənənəvi fəlsəfi-didaktik formulalarını dağıdıb keçir; şair tez-tez faktlara, reallıqlara söykənir. Ürəyi xalqa yanan həssas vətəndaş, yüksək demokratik dünyagörüşə malik bir şəxsiyyət, insan cəmiyyəti haqqında ən mütərəqqi ideyalara dərinlən yiyələnmiş filosof-alim olaraq çıxış edir.

Nizaminin “Xəmsə”də döndənə formülə etdiyi ədalət və din idealı onun ədəbiyyatda yeniliyinin əsas bazasını təşkil edir. Bu yenilikləri sistemləşdirmək üçün “Xəmsə”də ideallaşdırılmış ob-

razların xarakterini analiz etmək kifayətdir. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, Nizaminin humanist ideali fərdi olaraq Türk obrazında, cəmiyyət olaraq Türk dövlətçiliyində cəmləşdirilir. Türk obrazı Nizaminin idealıdır; o həmçinin yüksək ideyalar, mükəmməl əxlaq nümunəsi və estetik cəhətdən zəngin poetik formada işlənmiş çoxmiqyaslı bir obrazdır. Bu obrazın sosial-fəlsəfi və milli epitetləri Nizami poeziyasında aktiv rol oynayır. Təsədüfi deyildir ki, şair ədalət üzərində ucalan nümunəvi Türk dövlətçiliyini misal göstərir:

ی‌د‌ن‌ل‌ب‌ م‌ک‌ ن‌ا‌ک‌ر‌ت‌ ت‌ل‌و‌د‌
 ت‌ف‌ر‌گ‌ ی‌د‌ن‌س‌پ‌ د‌ا‌د‌ ز‌ا‌ت‌ک‌ل‌م‌م‌
 ی‌ر‌و‌ر‌پ‌ ی‌ر‌ک‌ د‌ا‌د‌ی‌ب‌ و‌ت‌ م‌ک‌ن‌ و‌ چ‌
 ی‌ر‌گ‌ت‌ر‌ا‌غ‌ ی‌و‌د‌ن‌ه‌ م‌ن‌ ک‌ر‌ت‌
 د‌ش‌ م‌ن‌ ا‌ر‌ی‌ و‌ ت‌ ز‌ ی‌ر‌ه‌ش‌ ن‌ک‌س‌م‌
 د‌ش‌ م‌ن‌ ا‌د‌ی‌ب‌ و‌ ت‌ ز‌ ن‌ا‌ق‌د‌ م‌ن‌ ر‌خ‌²

Türklərin dövləti ki, ucaldı, Məmləkət ədalət üzərində quruldu.

Sən zülm yolunu tutduğun üçün Türk deyilsən, qarətkar hindusan. Yurd və şəhərlər sənin ucbatından viran oldu, Kəndlinin xırmanı sənin üzündən dənsiz qaldı.

- deyə, haray çəkir, 25-30 beytdə təsiredici didaktika ilə Nizami şahları düşünməyə vadar edir.

Yorulmaz ədalət axtarırları, bu yolda çarpışmalar, inam və cəsarət, daima mübarizə aparmaq Nizami Gəncəvinin bənzərsizliyidir. Təəssüf ki, romantik şairin ideal cəmiyyət haqqında arzuları əhatəsində olduğu reallıqlarla üst-üstə düşmür; yuxarıdakı beytlərdən sonra, Nizami islami-şəriət qaydalarını da yada salır. Xalq üçün, bəşər üçün yanan bir şair qəlbinin ağrılarını son beyt bir daha təsdiq edir:

ز‌ف‌ا‌د‌ح‌ ز‌ ی‌م‌ا‌ظ‌ن‌ ز‌ ی‌خ‌ ی‌ر‌گ‌ ن‌و‌
 ی‌ر‌گ‌ ن‌و‌خ‌ م‌د‌ش‌ ب‌ا‌ن‌و‌خ‌ ل‌د‌ ر‌ب‌³

Qalx, Nizami, həddən artıq giryan oldun, Qana dönmüş könüllər üçün qanlı göz yaşını axıtdın.

Şair, “insan və hümalıq” kontekstində insanı yaxşı və şərəfli işlər görməyə səsləyir:

ز‌ف‌ا‌د‌ح‌ ز‌ ی‌م‌ا‌ظ‌ن‌ ز‌ ی‌خ‌ ی‌ر‌گ‌ ن‌و‌
 ی‌ر‌گ‌ ن‌و‌خ‌ م‌د‌ش‌ ب‌a‌n‌و‌خ‌ ل‌د‌ ر‌ب‌⁴

Hüma kimi sən yaxşı və şərəfli işlər gör, Azye, az danış, az incit.

Nizami Gəncəvi bütün yaradıcılığı boyu öz türklüyü ilə fəxr etmiş, Şərqi tarixindən aldığı əsrarəngiz mövzularda türkün cəsur qəhrəmanlarını və nazənin türk gözəllərini, ana yurdu Azərbaycanı, onun vilayət və şəhərlərini, dünyaya göz açdığı doğma Gəncəsini böyük bir məhəbbətlə vəsf etmişdir. Nizami Gəncəvinin poemalarını mütaliə edən hər bir şəxs aydın görür ki, şairin ilhamı türkün gözəllik və ədalətindən nurlanmış, qəlbi türk gözəllərinin eşqi ilə döyünmüşdür. Şair hələ gəncliyindən ilk poeması “Sirlər xəzinəsi”ndə bu alovlu məhəbbəti tərənnüm etmişdir:

ر‌ک‌ش‌ ن‌ا‌ک‌ر‌ت‌ م‌د‌ن‌خ‌ ز‌ ا‌ل‌د‌گ‌ن‌ت‌
 ر‌ظ‌ن‌ ن‌ا‌ل‌ا‌ز‌غ‌ م‌ش‌ چ‌ ز‌ ا‌ر‌ب‌ م‌م‌ر‌س‌
 ه‌ا‌م‌ و‌ چ‌ ا‌ج‌ ن‌ا‌ن‌ م‌ش‌ و‌ پ‌ ب‌ص‌ق‌ ک‌ر‌ت‌
 ه‌ا‌گ‌ م‌ن‌ خ‌ر‌ ب‌ص‌ق‌ و‌ چ‌ ا‌ر‌ م‌ل‌د‌ م‌د‌ر‌ک‌⁵

Türk (gözəllərinin) gülüşündən şəkər xəcalət çəkirdi, Baxışları ceyranların gözündən sürməni aparırdı. Mənim kətan geymiş ayabənər Türk gözəlim, Ürəyimə kətan kimi rəxnə salmışdı.

1. Nezami Gəncəvi. *Məxzənül-əsrar. Mətn-e elmi və enteqadi besəy-e və ehtemam-e Əbdülkərim Əli-zadə. Baku. 1960. s.81.*
 2. Nezami Gəncəvi. *Məxzənül-əsrar. Mətn-e elmi və enteqadi besəy-e və ehtemam-e Əbdülkərim Əli-zadə. Baku. 1960. s.113.*
 3. Nezami Gəncəvi. *Məxzənül-əsrar. Mətn-e elmi və enteqadi besəy-e və ehtemam-e Əbdülkərim Əli-zadə. Baku. 1960. s.113.*
 4. Nezami Gəncəvi. *Məxzənül-əsrar... s. 114.*
 5. Nezami Gəncəvi. *Məxzənül-əsrar... s. 132.*

“XOSROV VƏ ŞİRİN” POEMASININ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ YENİ TƏRCÜMƏSİ HAQQINDA

ETİMAD **BAŞKEÇİD**
Yazıçı-tərcüməçi

Hər şeydən öncə bilməliyik ki, min il əvvəlki, ondan da qədim dövrlərə aid mətnlərin zaman-zaman yenidən tərcüməsi zərurətdən irəli gələn praktikadır. Bu, bütün dünyada belədir. Vaxt keçir, tərcüməçilik diskursunun əhəmiyyəti çərçivələri genişlənir, təsəvvürlər və yanaşmalar, dilin özünün intonasiyası belə dəyişilir. Tərcüməşünaslıq elmi də yerində saymır və nəticə etibarilə bütün parametrlər üzrə orijinala daha yaxın tərcümə mətnləri ilə tanış olmaq imkanları çoxalır. Ona görə Azərbaycan ədəbi mühitində «filan əsər artıq tərcümə olunub, yenidən tərcümə etməyə nə ehtiyac var?» yanaşması kökündən yanlışdır.

Təsadüfi deyil ki, ötən əsrin sonlarından etibarən tərcüməşünaslıqda «Təkrar tərcümə nəzəriyyəsi» ən dinamik elmi istiqamətlərdən birini təmsil edir. Bu istiqamətin əsasını qoyanlardan biri, fransız tərcüməçi, tarixçi və tərcümə nəzəriyyəçisi Antuan Bermana görə, ilk tərcümə yalnız giriş səciyyəlidir, sonrakı təkrar tərcümələr isə «orijinala doğru hərəkət»dir, yəni birinci tərcümədə buraxılan, gözdən qaçırılan mətləblərin mətnə qaytarılması prosesidir. Dolayı-

sı ilə yalnız təkrar tərcümələrlə mükəmməl tərcümə mətni əldə etmək mümkündür.

Tərcüməçilər üçün nə qədər kədərli olsa da, fakt faktlığında qalır: tərcümə mətnləri yalnız hansısa tarixi mərhələdə aktualıq kəsb edir, yəni orijinaldan fərqli olaraq, bu mətnlər köhnəlir. Təbii, elə dahi sənətkarlar var ki, onların tərcüməsi uzun müddət öz dəyərini itirmir. Bununla belə təkrar tərcümələrə hər zaman ehtiyac duyulur.

“Köhnə tərcümə”lərdə istənilən qədər səhvlər, yanlışlıqlar, təhriflər tapa bilərsiniz. Amma bu, tərcüməçinin kvalifikasiyasından xəbər vermir. Təbii, əgər bu açıq-aşkar zəif tərcümə deyilsə. Köhnə tərcümələrdəki yanlışlıqlar təbiidir, o üzdən onlarda səhv tutmaq bir mənada açıq qarıya təpilmək kimidir. Ona görə biz həmin sənətkarların əməyini yüksək qiymətləndirir, haqqını verir və heç kimdə səhv tutmağa çalışmırıq.

Bir sözlə, bu tip mətnlər vaxtaşırı yenidən tərcümə olunur ki, bu da tamamilə təbii prosesdir. İngilislər “Boevulf”u və Şekspiri əski ingiliscədən, ruslar “İqor polku haqqında dastan”ı qədim rus dilindən dəfələrlə, hər dəfə yenidən tərcümə edirlər.

Yeri gəlmişkən, Nizaminin poemaları öz epizmi, söyləyicinin obrazı, bədii detalların seçimi etibarilə daha çox dastan poetikasına istinad edir.

Azərbaycanda sakral və tarixi mətnlərin, Nizaminin poemaları tipli əsərlərin tərcüməsini obyektiv olaraq çətinləşdirən məqamlar haqqında ayrıca danışmaq lazım gəlir. Bunlardan ən vacibi sözügedən mətnlərin tərcüməsi zamanı, başqa ölkələrdən fərqli olaraq, istinad edən, əldə rəhbər tuta biləcəyiniz hər hansı fundamental əsərin olmamasıdır. Ona görə tərcüməçilərin çoxu, necə deyirlər, əlhavasına hərəkət etməli olur. Nəticədə çox zaman sabit söz birləşmələri, allyuziyalar, metonimiyalar, idiomatik ifadələrin tərcüməsində böyük anlaşılmaçılıqlar ortaya çıxır, hər kəs öz bildiyi kimi davranır.

Tərcümənin ümumənəzəri qaydalarında idiomatik ifadələrin analogiyasını və ya heç ol-

masa ekvivalent qarşılığını tapmaq məsləhət görülür. Bunun digər yolu hər şeyi olduğu kimi saxlamaq, bir növ əsərin surətini çıxarmaq və bunların izahını şərhlərdə verməkdir. Amma bu halda izahların ümumi həcmi əsərin özündən böyük ola bilərdi; farsdilli araşdırmaçıların, şərhçilərin çox zaman fərqli mövqelərdən çıxış etdiyini, eyni ibarələrin, sabit birləşmələrin və beytlərin yozumunda fikirlərinin uzlaşmadığını nəzərə alsaq, məsələ daha da qəlizləşərdi.

Nizamini tərcümə edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, bu əski fars dilidir, bu əsərlər tamamilə fərqli mədəni və tarixi kontekstdə ərsəyə gətirilib, o dövrdə işlək olan sözlər və ibarələr arasındakı assosiativ əlaqələr haqqında təsəvvürə malik olmadan bu mətnləri doğru-düzgün anlamaq və şərh etmək mümkün deyil. Yeri gəlmişkən, bizdə “kalka tərcümə”lər də var ki, “hər şeyi olduğu kimi” verib, heç bir izaha ehtiyac görmədiyi üçün, sadəcə, söz yığını təsiri bağışlayır.

Tərcüməyə başlayarkən həll etməli olduğumuz vacib məsələlərdən biri, bəlkə də birincisi tərcümə strategiyasını müəyyənləşdirməkdir.

Sözbəsöz və ya klassik sətri tərcümədə sözlərin orijinaldakı ardıcılığı, nizamı və müəyyən mənada ifadə formaları saxlana bilər. Lakin bu zaman, tərcümədəki hər söz orijinaldakı sözləri maksimum düzgün ifadə etsə də, ümumilikdə rəhbərsiz, anlaşsız bir mətn alınır. Bu cür tərcümələr adətən dilçiliyin hansısa sahələri üçün maraqlı ola bilər.

Hərfi tərcümədə də qaçılmaz problemlərlə üzləşməli olursan. Bilindiyi kimi, hərfi tərcümənin vahidi kimi cümlələr, burada isə

misralar və onların ardıcılığı götürülməlidir. Bu zaman istəməz, məcazların və digər bədii vasitələrin mənasının dəqiqliklə ötürülməsi çətinləşir. Ən azından ona görə ki, bunlar hərfi tərcümənin vəzifəsi sayılmır. Lakin bu tip tərcümələrin də öz auditoriyası var. Məsələn, xarici dil öyrənənlər üçün ilkin vəsait rolunu oynaya bilər.

Digər yanaşmanı şərti olaraq semantik tərcümə adlandırmaq olar. Bu, nisbətən sadələşdirilmiş variantdır, mətnə yerləşdirilmiş şərhlər tərcümənin keyfiyyətinə xələl gətirir.

Tərcüməni uyğunlaşdırma yolu və ya referativ üsulla da həyata keçirmək mümkündür. Bu tərcümədə mətni müəyyən məqsəd üçün formalaşdırılmış auditoriyanın ehtiyacları üçün adaptə edilir. Təbii ki, biz bu yolla da gedə bilməzdik.

İndiki halda bədii tərcümədən söhbət getmədiyi üçün, bəzi hallarda müxtəlif tərcümə tiplərinin kombinasiyasından da istifadə etməklə, filoloji tərcümənin imkanlarından yararlanmağa üstünlük verdik. Klassik əsərlərin üslubi və bədii özəlliklərini qoruyub-saxlamağa və böyük şairin əsərini bacardığımız qədər aydın, anlaşılıqlı dillə oxucuya çatdırmağa çalışdıq.

Başqa bir yazımda qeyd etdiyim kimi, nəzərə almalıyıq ki, tərcümə mətni istənilən halda kommunikativ səciyyə daşıyır. Odur ki, tərcüməçi hər hansı bir paradigmaya əsaslanıb, oxucuyla mətn arasında əngəl olmamaqlı, əksinə, vasitəçi rolunda çıxış etməlidir.

Hörmətli oxucu, tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasına nəzərən, əgər tərcümə mətni açıq-aşkar profanasıya deyilsə,

deməli, bütün tərcümə mətnləri kimi, tərcüməçinin öz ixtisasına uyğun versiyasıdır.

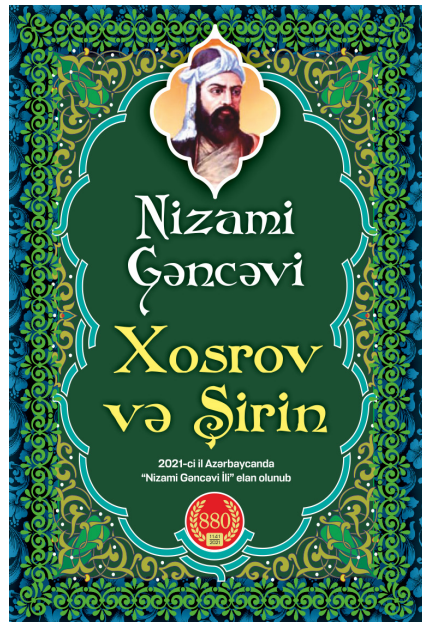
Güman edirik ki, bizim mətn bütün tərcümə standartlarına və günümüzün tələblərinə cavab verir.

Böyük şairin həyatı, əsərlərinin taleyi, milli və ədəbi kimliyi ilə yaxından maraqlananlar üçün də xeyli diqqətçəkən məqamlar var. Məsələn, bəllidir ki, Nizaminin öz əlyazması ortada yoxdur, tərcüməçi istər-istəməz onun hansısa üzü köçürülmüş əsəri ilə işləməli olur. Bu zaman çoxsaylı köçürmələrdən hansının müəllif mətninə daha yaxın olması barədə yalnız mülahizələr yürütmək olar. Bundan başqa, bu mətnlərdə bir-birindən fərqli xeyli məqamlar var: çox güman ki, ayrı-ayrı mirzələr tərəfindən əsərə müəyyən parçalar əlavə olunub, müəyyən yerləri əvəzlənib, bəzi parçaların yeri dəyişdirilib, kiçik də olsa, manipulyasiyalar edilib. Bunu öz təcrübəmdən bilirəm: tərcümə prosesində dəqiqləşdirmələr aparmaq üçün bir neçə fərqli nüsxələrdən istifadə etməli olduq. Bu səbəbdən tərcümə üçün hansı mətnin əsas götürülməsi məsələsi də həmişə müzakirə mövzusunə çevrilir.

Nizaminin əsərlərini oxuduqdan sonra onu beynəlxalq aləmdə fars ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim etməyə çalışanların arqumentləri tamamilə gülməli görünür. Əvvəla ona görə ki, müəllifin yazdığı dil onun hər hansı mənsubiyyətini müəyyənləşdirmir. Bu məntiqə XI-XIV yüzilliklərdə, yəni Nizaminin dövründə İngiltərədə fransız dilində yaradılmış zəngin ədəbiyyatın ingilislərə aidiyyəti olmamalıdır. Xatırladım ki, həmin dövrdə İngiltərə kral sara-

Nizaminin əsərlərini oxuduqdan sonra onu beynəlxalq aləmdə fars ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim etməyə çalışanların arqumentləri tamamilə gülməli görünür. Əvvəla ona görə ki, müəllifin yazdığı dil onun hər hansı mənsubiyyətini müəyyənləşdirmir. Bu məntiqə XI-XIV yüzilliklərdə, yəni Nizaminin dövründə İngiltərədə fransız dilində yaradılmış zəngin ədəbiyyatın ingilislərə aidiyyəti olmamalıdır.

yının, feodal, dünyəvi və ruhani aristokratiyasının dili fransız diliydi, parlamentdə və məhkəmələrdə fransız dilindən istifadə olunurdu, bu dildə ədəbiyyat yaradılırdı.

Bütün orta əsrlər boyu Qərbi Avropada latın dilində yaradılmış ədəbiyyat da onun kimi. Yüzliliklər boyu bütün Qərbi Avropanın əsas yazı dili latın dili idi. Rotterdamlı Erazmdan tutmuş, Con Miltona, Petrarkaya və Spinozaya qədər müxtəlif millətlərin nümayəndələri latın dilində yazıb yaradırdı. Amma onların hamısını latın elan etmək heç kəsin ağına gəlmir.

Nizaminin poeziyasında heç bir fars şairində olmayan bir özəllik var: onun simvollar sisteminə "türk" – mərdlik, gözəllik, işıq, qorxmazlıq, xilqətin bütün müsbət cəhətlərini özündə ehtiva edən bir anlayışdır. Nizami peyğəmbərin ehtişamını, böyüklüyünü göstərmək istəyəndə belə onu "türk" adlandırır: "Seçilmişlər seçilmiş, Rəbb üçün xas Ayazdır o". Cəbrayıl mələyi belə türkcə bənzədir.

Oğlu Məhəmmədi nəzərdə tutub yazır ki: "İlahi, sən özün hiyf elə türkcədəmi" -.

Bu mətnin yaranması üçün orijinalın sözbəsöz tərcümə versiyasını və müxtəlif mənbələrə istinadən dəqiqləşmiş şərhləri təqdim etmiş fars dili mütəxəssisi Əli Şükrüyə təşəkkür edirik.

Bu tərcümə mətninin Azərbaycanca qədim mətnlərin tərcüməsi praktikasının zənginləşməsi, tərcümə məktəbinin formalaşması işinə öz kiçik töhfəni verəcəyinə ümid edirik.

Xüsusi buraxılış. 2021 • №3

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ
THE INTELLECTUAL PROPERTY

Elmi-praktik jurnal / Научно-практический журнал / Scientific & practical journal

BAŞ REDAKTOR:

Ədalət Mədədoğlu

ƏDƏBİ REDAKTOR:

Şərif Kərimli

TƏRTİBAT:

**Azər Quliyev,
Murad İsmayilzadə**

FOTOMÜXBİR:

Şöhlət Abbas

© Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi -2019.

Bütün hüquqlar qorunur.

“Əqli Mülkiyyət” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir.
Qeydiyyat № 4208.

Jurnal 2019-cu ilin dekabr ayından çıxır.

Dərc olunan yazılar müəlliflərin mövqeyini əks etdirir.

Jurnalda dərc olunan material və şəkillərdən istifadə edərkən istinad vacibdir.

Jurnalda Yandex.ru və Flickr.com saytlarının sərbəst əlçatımlıqda olan şəkillərindən istifadə olunmuşdur.

Dövriliyi: rüblük

Dili: Azərbaycan və rus (rezümelər ingilis dilində)

Yayım ərazisi: Azərbaycan, MDB ölkələri və digər xarici ölkələr

Qiyməti: yanmıllik abunə – 10 AZN; illik abunə – 20 AZN;
fərdi qaydada 1 nüsxəsi – 7 AZN

Tirajı: 300 nüsxə

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Mərdanov qardaşları, 124.

Telefon:

(+994 12) 449 99 59

E-poçt:

info@copat.gov.az

Əqli Mülkiyyət Agentliyinin mətbəəsində çap olunmuşdur.